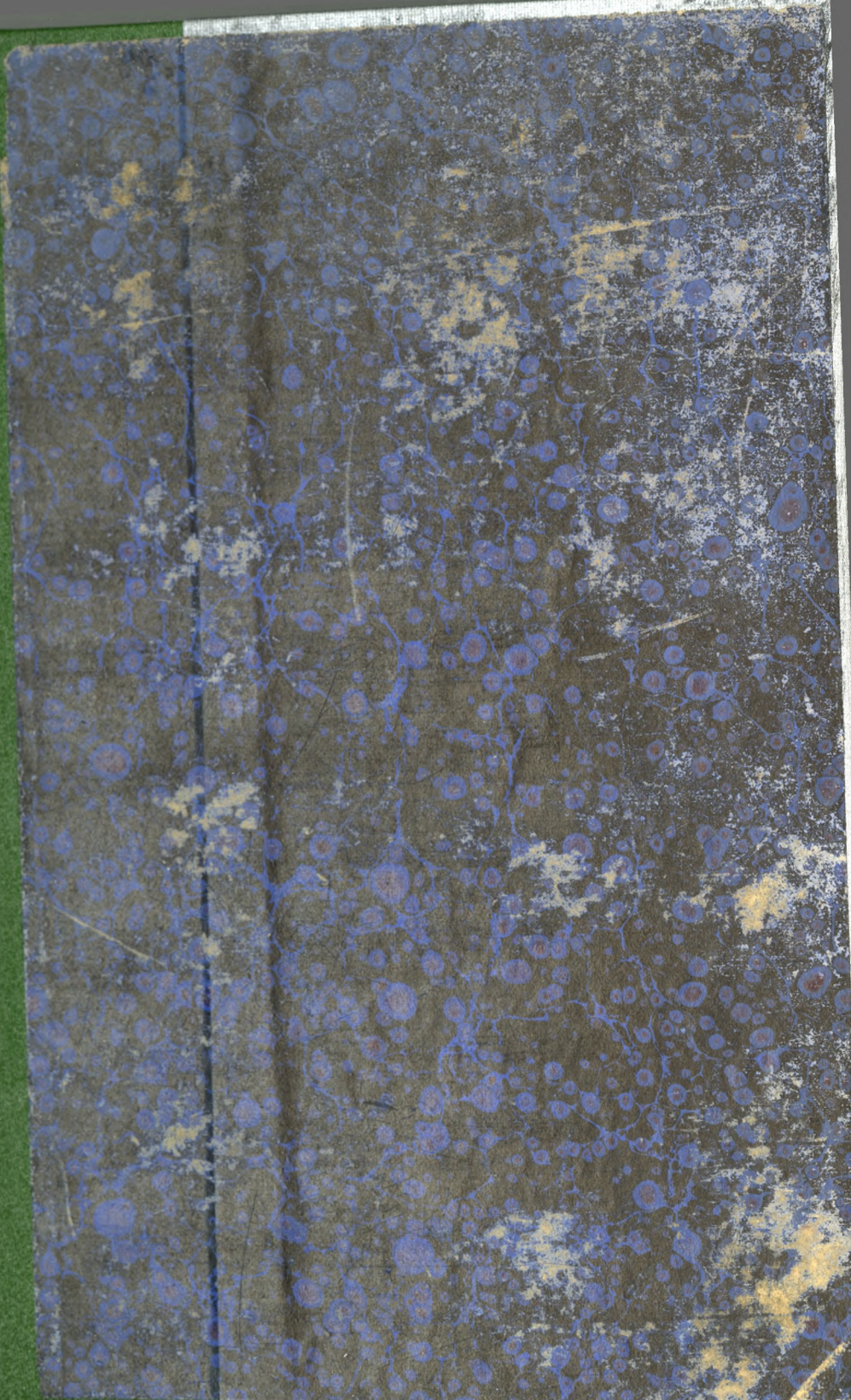

Politikai
röpiratok,

51.

Búcsura borulunk szent árnyad előtt, nagy szellem, eszményített királyi felség! Nincs egyebünk, a mivel kíséressünk nagy utadra, mint áldó sóhajtásunk. Fáj, hogy csak érezni tudjuk, de meghálálni szegények vagyunk, az üdvös jótéteményeket, mikkel országlásod boldogította a hazát és népedet. De vigasztal annak tudata, hogy ezek azon jótétemények közzé tartoznak, (Luk. 14. 14.) miket földi lény nem fizethet meg, csak Isten az igazaknak feltámadásának napján. Külömben is közötted és mi közöttünk nagy távolság van, mert az emberiség kezded alatt testté vált eszméi oly magaslatra emeltek, hová nem jutottak el atyáink, sem királyaink. Ha a szertartásos szentesítés korában élénk, reád is olvashatnák a canonisatio magasztos igéit. De mi szükség erre? Szentté tettek intézményeid s leszesz emléken egy a haza szentjei között. A mely magaslatra jutottál, ott közel az ég; csak egy lépés onnan s kezdődik az örök jutalmazás órája. E lépés alatt hidalja át áhitatos imánk az időt az örökkévalósággal. Oh! ez imánk vezesse át lelkedet az idő mélységei s a halál rémesen setét országa fellett az égi üdv mezőire s ott a magyar nemzet szentjei között szálljon reád a jutalmazó Isten idvezítő dicsősége!!! . . . Amen.

DE BALLYAI ALAGÁR

51
384

Értsük meg egymást!

* * *

13.

BUDAPEST.

TETTEY NÁNDOR ÉS TÁRSA.

1875.

1.11.1900 00564824

Dr. BALLASI GEZA

Cultur-államot decretálni, teremteni nem lehet, ehhez századokon át fejlődött előfeltételek szükségesek; Magyarország, a hol csak most szüntettek meg a kiváltságok, a feudális biráskodások, a jobbágyi viszonyok, csak most mondatott ki a népképvisélet, az egyenjogúság elve, az emancipatio, másrésről pedig a hol csak most értük el állami függetlenségünk azon fokát, melyen saját magunk felett rendelkezhetünk, hol a lakosságnak csak 45° o-ka tud írni, olvasni, ugy a mint, hol iskoláink a 48-ik előtti állapotból csak most kezdenek kibontakozni, — minden 9 ministerium, 447 képviselő, féktelen sajtónk, részrehajló jurink, ezáltalán vagy legalább helytelenül épített vasutaink daczára stb. cultur-állammá nem varázsoltathatik; meg vannak az 1867-ki, vagy ha ugy tetszik, az 1848-ki vívmányainkban a cultur-államnak esirái, de ezek fejlődésére a történelem szerint idő s fájdalom! sok idő kell; nehéz, mert fájdalmas ezt magyar polgárnak kimondani, de kell hogy kimondjuk, ha azon a síklón, a melyre jutottunk, megállni akarunk, hogy összes erőnket újból összeszedve azon ösvényre léphessünk, mely a cultur-államhoz vezet.

Ne nagyítsuk azon veszélyeket, melyekbe új helyzetiünk helytelen felfogása folytán jutottunk; az áramlat erősebb volt, semhogy ezt egyesek vagy bármelyik párt

megakadályoztathatta volna, s így nincs helye a recriminatioknak; a szándok nemes volt minden részről, de a legnemesebb akaratnak a siker meg nem felelt, nehéz politikai és finansiális viszonyok közt élünk, — de élünk; aggasztó viszonyok, de nem legyőzhetlenek közt!

Ne is kicsinyeljük a veszélyt, mert van ugyan még időnk a helyzetből kibontakozásra, de nincs sok; Bazaine septemberben még megmenthette volna hadseregét, saját hírnevét s talán hazáját, — de nem ismerte fel a helyzet veszélyességét, februárban már csak capitulálhatott!

A helyzet ez: jelen törvényhozói, kormányzati, közigazgatási, igazságszolgáltatási védrendszerünk drága apparatusaival elvesztünk; s pedig elveszünk nevetségesen, megbukunk 16 hónap alatt; a legutolsó kölesön 10 percentbe került, a legközelebbi 14-be fog kerülni — azután jön a kényszerkölesön, azután az assignata-féle magyar pénz, melylyel quotát nem fizethetünk, azután — — —

De minek esetelném odább e szomorú képet, nem lehangolni, új, czélszerű tevékenységre akarom buzdítani fajunkat.

Nem vagyunk cultur-állam, — és így az ezzel járó terheket el nem viselhetjük — szegény állam, szegény nemzet vagyunk anyagilag, de szabad, becsületes nemzet; mondjunk le egyelőre cultur-állami ábrándjainkról, s az ezekkel járó roppant költségeinkről; — ez nem szégyen, — de tartsuk fenn szabadságunkat, a cultur-állanhoz vezető vívmányainkat, mert ezt nemzeti becsületünk követeli — ez pedig, ha nem is egyedüli — de legnagyobb öröklött kincsünk, nem is a miénk, kötelességünk mint hitbizományosoknak, ezt a történelem bizo-

nyította fényében, a jövő nemzedékek részére örökségül fentartani.

Nehéz az okok és okozatok logikai összefüggését mellőzve, jelen helyzetünket constatalni, és a kiutat megjelölni, melyen haladva, fel nem adva a jelent, megmenthetjük a jövőt, — de az előbbi a történelem dolga; — sok történelmet olvastam felületeseket és behatóbbakat, melyek 1825-től vagy 1847-től kezdve nemzeti fejlődésünket tárgyalják, de az okok és okozatok összefüggésében a történelmi kritikát ki nem állják, még kevésbé pedig az élők vagy nem rég elhunyt tényezőkkép szerepelt egyéniségek jellemrajzaiban.

Mert a legközelebbi múlt események sokkal közelebb állanak hozzánk, semhogy az egészet átláthatnánk s így félszegű a történész, elfogult az ítész, és igazságtalan a közönség; — azért a jelen helyzetünk történelmi, logikai okait nem érintem, nehogy saját magam a mondott hibákba essem.

Csak némely, a jelen nemzedék által elvitázhatlan igazságkép elfogadott téveszméket s jellemrajzokat fogok rectificálni.

Hiába dicsőítik az 1848-ki forradalmat azoknak részesei, — a későbbi részrehajlatlan, független történelmi ítész el fogja ítélni.

Nem volt szükségünk forradalomra, erőltetett volt ez, s így Világoshoz vezetett; sohasem haladott Magyarország gyorsabban és észszerűbben a cultur-állam felé, mint ép 1825-től 1848-ig nemzeti jellemének biztosítása mellett; mindazt, mivel 1867-től fogva bírunk, megszerzhettük volna azon roppant áldozatok nélkül is, melyeket e korszak tőlünk követelt; a jelen kor ezen áldozatokat

nem ismeri, s hála az égnek nem szenved, — de mi, kik tanui voltunk, kik benne részt vettünk, nekünk most is vérzik szivünk a felett, hány magyar veszett el a csatá-
táren, hány a tábori betegségek folytán, hány a fogházak-
ban, hány törvénytelen ítéletek folytán; mi, kik végig-
néztük ez iszonyu véres dráma folyamát; mi, kik szemé-
lyesen ismertük a függöny legördülte után szívfájdalom-
ban sínlódó menyasszonyokat, nőket, árvákat; mi, kik a
vaskezű absolut hatalmat 12 évig minden borzadályaival
keresztüléltük: mi elmondhatjuk azon meggyőződésün-
ket, a nélkül, hogy gyáváknak tartassunk, mikép minden
forradalmi nyereségy, ha sikerül is, felette drágán vásá-
roltatik!

A forradalom teremtoje, lelke, vezetője, egymaga
Kossuth Lajos volt; a többi mindannyi csak általa veze-
tett eszköze; a mit akart az történt, a mint akarta ugy
történt.

Ő pedig forradalmat akart; mert csak ezáltal remél-
hette elérni végcéljét; — a forradalmat kivütle senki
sem akarta, legalább senki azok közül, kiknek akarata a
nemzet sorsára befolyással bírt volna; nem akarta Bat-
thyány, nem Deák, nem Eötvös, nem Klauzál stb. szóval
nem akarta senki, némely jelentéktelen szájhősön kívül,
csak maga Kossuth; és mégis megtörtént! Azon ösvényre
vitte a nemzetet, hol megfordulni nem lehetett; ő nem
tartozott a »megesalt csalók« közé, ő öntudatosan hala-
dott; figyelmeztettetett ő nemesak Széchenyi, Dessewffy
által magán és nyilvánosság terén, de a törvényhozási
teremben is — b. Semnyey Pál, ki akkor még ifju volt,
de barátai már cancellárnak »in herbis« neveztek, meg-
vetve a veszély esélyeit — kötelessége érzetének feltét-

lenül hódolva, — figyelmeztette nemesak Kossuthot, de
a törvényhozást, hogy az ösvény, melyen megindultak,
forradalomra, s a nemzet bukására vezet; de Tóth Ló-
rincz is, ki nem tartozott a mérséklők közé, midőn a
közös adósságból Magyarország által elvállalando és
biztosítando 200 millió e. p. forintról tanácskoztak, elég
bátorsággal bírt azt ajánlani: hogy biztosítsuk Austria
részére ezen összeget, nehogy egy költséges, bizonytalan
eredményű háboruba keveredjünk, — mikor pedig leült,
azt tette hozzá, de már csak halk hangon, „hisz ez forra-
dalom lenne“.

*

Megérintek még röviden egy episodot annak bebi-
zonyítására, hogy Kossuth már 1848-ik nyár folytán
minden áron forradalmat akart, és csak egyedül ő, minis-
tertársai közül senki.

Olaszországban rosszul folytak a dolgok. Radecky
katonát kért; de honnan adta volna a bécsi kormány oly
mérvenben mint szükségeltetett?

Ekkor ébredt fel Batthyányban kötelesség- és
hazafiu érzete, és ezen tetteért kegyeld emlékéet nem-
zetem!

Ministeri teljes tanácsot hívottössze, előadta Radecky
kényes, sőt veszélyes helyzetét, s azt indítványozta, hogy
a magyar ministerium küldje fel egyik tagját Bécsbe a
királyhoz, azon ajánlattel, mikép Magyarország kész az
olaszországi austriai hadseregnek erősbitésére segédesa-
patokat az osztrák kormány rendelkezésére bizni, s pedig
egyelőre négy hét alatt 25 ezer fegyverest, azon feltétel
alatt, hogy Magyarországnak ujjonnan alkotott törvényei

a dynastia és Austria részéről többé kétségbe ne vonasanak.

A kibékülésnek, a kiegyezésnek eszméje lebeghetett lelki szemei előtt; oly határozottan szólt, oly erősen érvelt, hogy Kossuth, ki előre a tanácskozás tárgyáról értesítve nem volt, amnyira meg volt lepette az erős akarat ezen férfias manifestációja által, hogy ő sem szólt ellene; — és egyhangulag hozatott a végzés, hogy: maga a miniszerelnök menjen mielőbb Bécsbe s tegye meg az ajánlatot.

Batthyány még aznap fel is ment, de Ferdinánd király mint mindig, beteg volt. Lajos főherceghez kellett mennie, de ez által csak másnap fogadtatott; Lajos főherceg megszakitás nélkül hallgatá végig a miniszerelnököt, de arckifejezése az előadás folytán fokozatosan komolyabbá lön, végre hosszú pausa után azt kérdé Batthyánytól: kinek nevében beszél a gróf?

»Az összes magyar miniszerium egyhangu megbizása folytán tettem a mondott feltétel mellett az ajánlatot.«

»És a nemzet?« kérdé a főherceg.

»A nemzet feltétlenül a miniszeriumot támogatja,« volt a válasz.

»A gróf sokat ajánl — de sokat is kér; ő felsége a császár és király beteg lévén, azt parancsolta nekem, hogy minden szükségessé vált nagyobb horderejü intézkedéseket a család tanácsában tárgyalassam s ennek végzése szerint intézkedjem; legyen tehát a gróf pár nap türelemmel, a tanácskozás eredményéről értesitendem.«

Ebből állott az egy óranegyedig tartott párbeszéd.

Batthyány, kinek ezen lépésre elhatározása nagy lelki küzdelmekbe került, az olaszországi ügynek Austriára nézve veszélyes állásáról Bécsben nyert újabb tudósítások szerint újból meggyőződván, más eredményre várt; — de Bécsben maradt, az ígért választ várva.

Másnap történt Pesten, hogy Deák Ferencz 8 órakor reggel sétájából visszatérve, az angol királyné fogadóban külső vagy első szobájában dolgozott (az akkori miniszeretek nem laktak számtalan előszobákkal, előcsarnokokkal és disztermekkel ellátott palotákban, — az összes miniszerium költségei a megszünt cancellaria, consilium, és ugynevezett camara vagy kincstár költségei keretébe lévén szoritva), egyetlen polgári ruhás szolgája jelenté az igazságügyérnek, hogy egy franczia ur keresi.

»Bocsásd be,« volt a parancs.

Belépett egy talán 35 éves középtermetű élénk kékszemű, egyszerűen, de tisztán öltözködött egyéniség.

»Engedelmet, kegyelmes miniszer ur! hogy ily korán alkalmatlankodom, de megbizásom komoly és sürgős.«

»Méltóztassék helyet foglalni, kihez van szerencsém?«

»Nevem N. N., én a franczia köztársaság elnöke által küldtettem diplomaticus missióban a magyar miniszeriumhoz.«

»Uram! a mint látja, önnek anyanyelvét értem ugyan, de amnyira megtanulni, hogy ezen diplomaticus tárgyalásokat folytathassak, nem volt sem időm, sem alkalmam, és így, nehogy félreértsük egymást, tolmácsra lesz szükségem.«

Eddig francziául folyt a társalgás.

»Ich spreche auch ein wenig deutsch,« volt a válasz.

Elmondotta aztán a francia diplomata tört német-séggel, mikép Lamartine a francia köztársaság elnöke Magyarországgal véd- és dacz-szövetségre kíván Austria ellen lépni, elmondotta indokait, feltételeit és módokat.

Deák figyelmeztette a francziát, hogy az austria császár a magyarok törvényes királya, hogy vannak ugyan Austria és Magyarország közt kényes kérdések, de ezeket a magyar nemzet saját királyával törvényes uton fogja megoldani, — s bár nagyon megtisztelve érzi magát a francia köztársaság elnökének eléggé meg nem hálálható bizalma által, — de nem hiszi, hogy a magyar kormány és hűségéről ismeretes magyar nemzet ily ajánlatot elfogadjon.

Egyébiránt ő igazságügyi minister, — e kérdésben kielégítő, határozott végfeleletet nem adhat; arra kéri a köztársaság küldöttjét, hogy várja be a rövid ideig Bécsben levő miniszerelnököt, ki vagy magà felelősségére adhat választ, vagy a ministertanács meghallgatása után teendő ezt.

A diplomata bucsut vőn.

Két óra lehetett délután, hogy Kossuth jött Deákhoz, egy térképtekeres volt hóna alatt.

»Megkötöttem a véd- és dacz-szövetséget a francia köztársasággal« — e szavakkal foglalt helyet Deák mellett.

S talán ekkor volt, hogy Deák igen komolyan figyelmezteté collegáját, mikép az ösvény, melyre lépett, s melyen a nemzetet vezeti, vészes örvény felé irányul.

»Elismerem, látom az örvényt és látom a szirtet is, de kezemben a fogat, erős a gyepelő, talán elhatolok

közöttük; de átok arra, ki gyepelőbe nyul, mert bizonyosan feldüliünk, és akkor nem engem ér a felelőség.«

Magyarok Istene! miért nem adtál Deákunknak annyi erélyt, mennyi bölcseséget; miért nem annyi elszántságot és bátorságot, a mennyi hazaszeretetet! hogy megvetve Kossuth átkát, nyult volna gyepelőjébe, mikor látta hova irányoz; és ekkor még ha választani kellett volna Deák és Kossuth zászlója közt, háromnegyede a nemzetnek Deák zászlója alá tömörülendett!

Ez alatt Batthyány hiában időzött Bécsben, nem hívták meg, sőt nem is nyert újabb kihallgatást.

Deák, Kossuth elhatározása folytán aggódni és kételkedni kezdett.

Irt tehát Pulszky Ferencznek, ki herczeg Eszterházy akkori magyar minister mellett Bécsben volt, nem tud-e valamit a nála volt francia diplomatáról?

»Kérdezősködtem az itt székelő francia követség illetékes egyéneinél, ezek mit sem tudnak az egész ügyről; ird le kérlek diplomatádat, de tüzetesen, talán reá ismerek« — ezt felelte Pulszky.

Deák tehát leírta a francia diplomatát.

Pár nap mulva azt felelte Pulszky, hogy minden körülmény azt gyanúsítatja, hogy a Pesten volt francia diplomata N. N. bécsi udvari kém volt!

Hogy szóról-szóra így történt legyen, nem merem állítani — hisz rég történt már, s igen sok nevezetes történt azóta, de hogy lényegében így történt, jó lélekkel állithatom, s bizonyíthatja állításom igazságát Deák és Pulszky.

Talán ezért ítétek el téged, szegény Batthyány, mint hűtlent, mint párttűt, azon szempillantásban, mi-

dőn sikamlós pályádról leléptél, s meghoztad hűségednek és hazafiui kötelességednek azon áldozatot, melyre csak nemes lelked volt képes! — ki akartál békülni királyoddal, feláldozásával multadnak és népszerűségeidnek, meg akartad menteni és megóvni a magyar trónt és nemzetet azon iszonyu sors csapásaitól, melyek a magyar trónt és nemzetet egyformán sujtották.

Elítéltek téged Bécsben valószínűleg már akkor, és szerintök méltán és igazságosan, mert szerintök a lehető legnagyobb perfidiát követted el alávaló módon, midőn a királynak kibékülést és hadsereget ajánlsz, míg Pesten Austria ellen a francia köztársasággal véd- és daczszövetséget kötöttél! a látszat ellened volt; ez lehetett az ellenedi szigornak titkos oka — mert halálos ítéleted nem volt indokolva, nem tudták indokolni a legtigyesebb s leggyakorlottabb auditorok sem.

Kinek lelkére eseppent szived vére?

*

Kossuth öntudatosan cselekedett, ő a forradalmat akarta.

A mit ezáltal elérni akart, nemes, nagy, dicső volt, érdemes arra, hogy lángoljon fel mellette a nemes szív. — Egy önálló, független, szabad, gazdag, boldog Magyarország! századoknak törekvése, s a jövő nemzedékek végezdélja! — de a nemes szív sugallatai nem vezérelhetik egyedül a politikust; századok mulasztását rövid idő alatt pótolni — s a jövő nemzedékek feladatát a jelenben teljesíteni nem lehet; nemcsak azért, mert a tervezett reform szükségének érzete nem általános és így erőltetett; de azért sem, mert százados jogot és érdeket kimélni

kell, nem mintha ezt megérdemlenék, de azért, mert ha egyszerre mind megtámadtatik, minden sértett érdek a megtorlásra tömörül, s a végezel veszélyeztetik.

Kossuth nemes lélek, égő szív, tanult ember, elragadó szónok, áldozatkész magyar, megengedem, de rossz politikus volt; a kár melyet anyagilag és erkölcsileg okozott, a magyar nemzetnek természetes fejlődési képességét nemcsak megakadályoztatta, de problematikussá tette; — hová sülyedtünk volna, ha Magentánál, Solferionál, Königgrätznél az osztrák hadsereg a győztes?

Minden jót kívánunk neki; ott a szelid égélj alatt éljen boldogul; — de hagyjon fel tanácsaival — ne szálljon le saját maga azon talapzatról, melyet mint szerencsétlen nagy ember megérdemelt.

Sokan roszalják azt, hogy Világos előtt Kossuth nem tette magát érintkezésbe az osztrák csapatok fővezérével, ezen kijelentéssel: »én magam voltam a forradalom, a többiek elesábitott eszközeim, a szerencse nem kedvezett, — a mely perczen amnestiát ad az osztrák császár az összes vitéz, de ártatlan hadseregnek, letétetem az összes hadsereggel a még éles fegyvert, s mint fogoly adom át magamat az osztrák császárnak, — bűnhődjem én, de ne szenvedjenek az ártatlanok.«

Ezen gondolat bizonyosan sokszor megfordult agyában, de ehhez nem volt sem elég nagy, sem elég hiú!

Ő, ki egész életében illusiókban élt, nem birt kiábrándulni maiglan — azt hitette el magával, hogy a hazának s a hadseregnek jobb szolgálatot tesz, ha a koronával menekül, s egy olasz, török, lengyel combinált hadsereg élén követeli a szerencsétlen foglyok kibocsátását.

Dicső magyar hadsereg! mely csak azt tudta, hogy

a haza szent érdekében meg kell halni, — de ezt ugy tudtad, hogy soha jobban senki, mely megmentetted a világ előtt a magyar becületét, áldozatkészségét, vitézségét, katonai jelleme nagyságát, mely jobb sorsra voltál érdemes, mely a rothasztó börtönökben, vagy a német előljárók megvetésének lealázó érzete közt, sőt a bitófa alatt sem tettél Kossuthnak elhagyatásodért szemrehányást, dicső hadsereg! minden egyes tagod e tekintetben nagyobb volt Kossuthnál.

Nem tartoztam azok közé, kik tégedet harezra riasztottak, mert előre kiszámíthattam Világost; mert Magyarországot, magyar nemzetet, magyar törvényes király nélkül nem képzelhetek, kinek fájt a szive, midőn csatát nyertetek, s még jobban fájt, ha csatát veszítettetek, midőn e perczben azokat hozta fel emlékem, mit ti szenvedtetek, könyeim áztatják kéziratomat, s nem szégyenlem, — engedj meg e hálaadatlan nemzetnek, hogy törvényhozása mit sem tett érted, érted ki mindenedet örömmel áldozád; — de ne felejtse, a mit valószínűleg nem tudtál, hogy legalább ápril 14-től törvénytelen ügy mellett véreztél; tetteid dicsőek mindvégig, de az ügy, melyért véreztél, jogtalanná vált; szent István koronáját csak a törvényes király védheti meg örökké agyarkodó ellenségeivel szemben; oly dicső, lelkes hadsereggel, mint ti voltatok, a magyar korona, a magyar király megvédheti Magyarországot minden kül- és bel-ellenei ellen; de a korona ellen ezen dicső sereget is elérte sorsa; — s mert ezen esemény visszahatása miatt, a magyar király nélkülözötte a magyar hadsereg történelmi hűségét és lelkesültségét; elvesztette az osztrák császár Lombardiát és Velenczét; hisz Villa-Francában az osztrák csá-

szárt Napoleon magyarországi forradalommal fenyegette, s meg kellett érni, hogy a porosz hadsereg Bécs alatt és Pozsonyban dietálja a béke feltételeit.

Magyar! ha élni akarsz, tedd hatalmassá a trónt; király! ha öröklött trónodat biztosítani akarod, véd a magyar elemet.

Nem tehetett érted dicső hadsereg! a nemzet mit is 1867-ig, mert le volt igazva. Nem tehetett azután a törvényhozás, mert a nemzet kibékült királyával, s így nem dicsőíthette a forradalmat; — de az egész forradalomban csak te hadsereg domborodtál, tornyosultál ki, minden egyéb köznapi maradt.

És te szegény félreismerő Görgey, te lettél volna áruló?! te, ki mindig ott voltál, hol a halál legdúsabban aratott; igazságot fog neked szolgáltatni a történelem, hogy 25000 ember életét hiúságnak fel nem áldozád.

*

Mi nem tesziünk a forradalommá fejlődött hazafias mozgalom vezérférfainak szemrehányást; a kiindulási pont: egy független, hatalmas Magyarország eszméje volt; a cél elérésére kikiáltott elv: a hazafiúi kötelesség.

Meghajolunk az első előtt, elfogadjuk a másodikat s elismerjük ennek megtámadhatlanságát, nemcsak, de elfogadjuk az ebből folyó kötelemeket is, és tiszta lélekkel szivleljük ezeket; de politikában egyedüli vezérelvül el nem fogadjuk; mert a politika nem az érzelem dolga, — a politika a létező viszonyokkal számít, és criteriuma a czélszerűség! — de erkölesi szempontból sem fogadjuk el a hazafiúi érzetet egyedüli mérv- és irányadó elvül; mert van még egy más érzet, és ebből folyó kötelesség.

mely legalább is annyira kidomborodik, mint a hazafiúi érzet, és ez a hűség érzete, és az ebből folyó kötelesség.

Azt is merjük állítani lélektani szempontból, hogy valódi lelki kint csak az szenvedett, ki azon szerencsétlen kényszerhelyzetbe jutott, hogy két egyformán magasztos kötelesség közül választania kellett; s hogy az emberiség szerencséjére ez csak ritkán, csak rendkívüli viszonyok közt történhetik; már pedig hazafiúi érzet és a hűség érzete egyformán magasztos, nemes, dicső rokonérzetek, ezeknek tehát karöltve kell, hogy járjanak; de ha ismét megtörténnék, hogy a kettő közül kell választanunk, mi minden tétova, habozás nélkül a hűséghez szegődnénk.

Azt kérdeed ugy-e nyájas olvasó, kinek megbizásából, kinek nevében használom a többes számot?

Mi, kik éltünk minden perezésben készek vagyunk hazánkért meghalni; — de a trónt el nem áruljuk, soha!

Mi, kik készek vagyunk meghalni a magyar trón érdekében, de hazánk törvényeit megszegni, soha!

Mi, kik azt hisszük, hogy szent István örökségét csak egy hatalmas király védheti meg; bármely foederatio vagy más combinatio, soha!

Mi, kik fenn akarjuk tartani Magyarország lehető függetlenségét; de ezen követelésünkben a tisztán personal-unióig nem megyünk, soha!

Mi, kik a Lajtán túli, minket kizsákmányolni akaró érdekek ellen egész erőnkkel meg akarjuk védeni hazánkat, de ellenséges indulattal irányukban nem viseltetünk, soha!

Mi, kik Magyarország jóléteért szívesen áldozunk mindent; de nemzetiségünk suprematiáját, soha!

Mi, kik feláldozzuk ha kell a téveszmék ellenében népszerűségünket ha van; de magán- és nemzeti becsületünket, soha!

Mi, kik haladni akarunk, nehogy megállva, elsodorjon bennünket a polgárisodás áramlata; de úgy hogy vissza ne essünk, soha!

Mi, kik ott állunk minden nemzeti, hazai humanisztikus célra kibocsátott aláírási iveken, ezereinkkel, vagy filléreinkkel — a kitől mi telik; — de semmiféle »gründolás« és »Geschäft«-nél — soha!

Mi, kik azt hisszük, hogy Magyarország függetlenebb, önállóbb nem volt, soha!

Mi, kik azt hisszük, hogy a 67-ki kiegyezés nem történt kárunkra, s hogy ez — ha a viszonyok változnak is — egyoldalulag meg nem változtatható békés uton, soha!

Mi, kik az újabb kor politikai vívmányait magunkénak valljuk, ezeknek visszaeső megváltoztatásába bele nem egyeztünk, soha!

Mi, kik feltétlenül követtük Deák Ferenczet a kiegyezkedés után, míg köztünk élt, saját szemével látott, saját füleivel hallott, saját lelkiismeretét, saját bölcsességét követve, határozott; de ezen szerencsétől megfosztván bennünket a mostoha sors, nem hisszük, hogy a Deák-párt ma több legyen a nemzet azon kétségbevonhatlan akarátának kinyomatánál, hogy a kiegyezésnek művét, mint jövőjének egyedüli horgonyát tántoríthatlanul fen akarja tartani, és nem hisszük többnek, egy sok reményre jogositva volt szép mult fogalmánál.

De bár kik legyenek is azok, kik e dicső nevet ez idő szerint bitorolják, feltétlenül nem követjük többé, soha!

Mi, kik a parlamentáris kormány természetéből folyónak tudjuk az ellenzékét, de a kiegyezés után — az államjogi ellenzék hasznosságát el nem ismerjük, soha!

Mi, kik falusi ősi házainkban, palotáinkban vagy kisebb vidéki városokban lakunk, rendet, személy- és vagyonbiztosságot követelünk az államtól; de hivatalt vagy protectiót, soha!

Mi, kik különböző formák közt bár, de egy Istent imádunk, nemesak személyünk, de lelkiismeretünk szabadságát is követeljük; nem hiszszük, hogy ez idő szerint positiv vallás nélkül a magyar állam fentarthassa magát, most, és soha!

Mi, kik részben jó keresztények vagyunk, szeretjük egyházi intézményeinket, tiszteljük hierarchiánkat, nem kívánjuk a másét, nem adjuk sajátunkat; — de az államhatalom felett semmiféle hatalmat el nem ismerünk, soha!

Mi, kik úgy látjuk, hogy nemesak alkotmányosságunk, államiságunk, és mi legjobban fáj: nemzetiségünk is siklóra jutott; kik azt hiszszük, hogy félre kell tenni a multnak aprehenzióit, a személyes ambíciókat, ellenszenveket, a jelen illúzióit, a jövő aspiratióit; sorakozni kell minden becsületes magyar embernek a magyar haza megmentésére; most vagy soha!

Mi, kik sem pártitűk, sem hazaárulók, nem voltunk és nem leszünk!!

Ugy-e nyájas olvasóm, többes számban szólhatunk; — nem tartoznál te is közibénk?

*

Mi tehát nem akarunk nektek, szeretett testvéreink! szemrehányást tenni, mert jól tudjuk, ti is éreztétek a

kényszer-választás most érintett lelkiúnjait; határozott nálatok mint nálunk, a vérmérséklet, a nyert nevelés, a környezet, a viszonyok, a következetesség, a jellemzilárdtság stb.: — tudatosan haladtatok néhányan, a sokaság követett öntudatlanul, de jóhiszeműleg.

De legyetek ti is igazságosak; ne engedjétek, hogy érdemtelen dicsőítésekre meghamisítsák a történelmet s hazugul informálják a jelen nemzedéket.

Azt állítjátok vagy ellenmondás nélkül engeditek állítani, hogy a forradalomnak köszönhetjük jelen alkotmányos szabadságunkat, önállásunkat, államiságunkat! s a nagy tömeg, az ifjabb kor, mert hízeleg nemzeti hiúságunknak, nem kutatva az igazságot, elhiszi, sőt megesküszik ezen absurd állítás igazságára!

48 előtt ti Kossuth zászlója alá sereglettetek, — a megyei életben úgy mint az országgyűlésen — mi Széchenyit ismertük mesterünknek.

Ti győztetek, mindegy, akárhogy, de törvényes formák közt; mi elfogadtuk, az általunk védett alkotmányosság főelvénél fogva, a törvényesen szentesített 48-ki törvényeket, nem aggálytalanul ugyan, de tartalékgondolat nélkül.

A kiket felkértetek közülünk az új törvények, az új rend életbeléptetésére, egész odaadással tették azt; kiket felkértetek, hogy távozzanak, vagy kiket mellőztetek, — harag és boszú nélkül távoztak; elismertétek hazafiságunkat s önmegtagadásunkat akkor ti is; csak emlékezzetek vissza! mint nemzetőrök őrt állottunk — sorrendben állva tisztelegtünk gyermekeink nevelőjének, kasznárainknak, fogalmazóinknak stb. a parancsszóra: »tisztelegj»; nevetséges, lehet, de kétségbevonhatlan

bizonyítéka az alkotmány és törvények iránti tisztelet érzetének.

Vívtak igaz a törvények szentesítéséig mint orosz-lányok ellenetek, a közélet minden terén, a becsület engedte legélesebb fegyverekkel: Széchenyi, Apponyi, Jósika, Széchen, Zsedényi, Péchy Manó, Somsich, Babarczy, Paczolay, és mi valamennyien, kik Széchenyi zászlójához esküdtünk; — vívtunk mi úgy, mint ti, az ellenzék tagjai, vívtok 61-től kezdve maiglan a Deák-párt ellen; — csak hogy nemesebb fegyverrel, s több alkotmányos érzettel, — mi nem gyanúsítottunk benneteket, nem mondtuk soha, hogy nem az ország boldogsága tetteitek rugója, — hanem a párt hatalom!

Nem a mi értelmünkben hozattak és szerkesztettek vagy rögtönöztettek az 1848-ki törvények, de alkotmányosan szentesített törvények lévén, ezeknek feltétlenül meghódoltunk! Nem akadályoztunk benneteket az új viszonyok közt szükségessé vált intézmények, nem a kiegészítő törvények alkotásiban; azért mit később tettek vagy mulasztottatok, minket soha, egyedül titeket s mindig csak titeket illet a dicsőség és felelősség.

Ezt ti, tisztelt barátim, ott a ház bal felén! a jelen országgyűlési többség irányában nem mondhatjátok!

Széchenyi követőinek minden fellívott tagja kezét nyújtott, az új rendnek segélyére volt tekintélye, népszerűségével, nevével, tehetségével, rutinjával; Eszterházy, a hercegminister, Széchenyi minister, gróf Török egész feláldozással; — Dusek (rég elmentél közülünk! nem is emlékezik rólad a jelen nemzedék, — pedig sohasem élt szakértőbb, becsületesebb, megbízhatóbb, hívebb horvát ember Magyarországon) és mások sokan; — mi-

ben segítettétek ti közjogi ellenzék Deák és Andrássy nemes intencióit? segítettétek vagy inkább kényszerítettétek őket a honvédsereg felállítására, mely mai napig az országnak 56 millió forintjába került — segítettétek vagy inkább kényszerítettétek 675 mértföldnyi vasutak építésére, melynek évenkénti garantiája az erre tett adósságok kamatait ide nem értve 15 millió forint; a fiúmei kikötő kérdésében, mely ha elkészülhet, 10 millióba fog kerülni, — és mindazon erőnket felülmuló kiadásokban, melyeket megszavaztatok; — ezekben az igaz, a dicsőség és a felelősség számszerinti hányada titeket is megillet.

Compromittáltak akárhányszor a parlamentarismust szenvedélyes kifakadásaitok és improvizált botránnyaitok által; megtagadtátok az alkotmányos érziületet, mert az agyonbeszélés theoriája a kisebbség kormánya; — ha ez jogosult, akkor jogosult a clique, a camarilla, vagy az egyes önkény hatalma is.

Megakadályoztátok akárhány tervezett üdvös törvény alkotását, vagy kiforgattátok lényegéből; — nyűg és békókép csüggtök a többség haladási szándékán, — hét év alatt 58 hónapig huzzátok az országgyűlést és napidíjaitokat, mi 5 millió forintjába kerül az országnak; — és mit teremtettetek? — úgy mondják, hogy Tisza illetékes helyen két feltételt kötött ki, — először a közös hadsereg költségeiből töröltessék 10 millió, melynek $\frac{1}{3}$ -a esnék Magyarország javára — $\frac{2}{3}$ -a pedig Austria előnyére! — habár a közös hadseregnek ezen megtakarításból eredő kisebb harczképesség hátrányának legalább fele esnék Magyarországra; — de én ezt nem hiszem!

A második feltétel: a kényszer-polgári házasság

behozatala lett volna (más bajunk nincsen ??); nem, uraim, ezt nem hiszem! engedelmet tisztelt barátom! azért hozom fel, mert úgy beszélnek, mondd, kérlek, hogy nem igaz!

A ti ellenzékeskedésetek olyan, mint a mennykő, meglep, vakít, kábit, gyújt, ront, szétveti a legjobb erődöt is, de alkotni egy kunyhót sem képes.

Alkotmányos országban alkotmány-ellenes oppositio abnormis állapot; negatív, de nem önmegtágadó, a viszonyok fejlődését remélő és váró negatív! tevékeny, a viszonyokat erőltetni akaró s így az alkotmányosságot veszélyeztető negatív ez!

Nem a nemzetnek a törvénytelen időkben hallgatólag egyakaratu negatívjának, passiva resistentiájának utánpótlása, nem; — hanem utánpótlása a 49-ben Bécsben, a szentesített 48-diki törvények ellen szítatott reakciónak.

Mi, kiket pecsovicsoknak, aulikusoknak, conservativoknak gúnyoltatok akkor, s ma ó-conservativoknak, vagy ultramontanusoknak neveztek, nem azért, mert hiszitek ezt, nem; hanem azért, mert ily értelemnélküli epithetommal hiszitek hitellinket alááshatni, mi ezen reakcióban, mely Bécsben a legfőbb körökben keletkezett, s a katonai párt által szítatott, részt nem vettünk, de hála az égnek egy magyar sem vett részt; Lamberg meggyilkoltatása, Zichy kivégeztetése bár megdöbbenett bennünket, de a reakció táborába nem menekültünk; Windischgrätz büszke visszautasító szavai minket jobban s fájdalmasabban leptek meg mint titeket.

Ezen történelmi nagy horderejű tény, az osztrák teljhatalmú fővezérnek ezen lázító kevélysége, a forradalom egyedüli enyhítő mentsége!

Közbevetőleg legyen megemlítve, hogy Asbóth azon állításáról, mikép Kossuth september végén utilevelet kért, hogy Jelasich elől meneküljön — csak pusztán állítás eddigelé, én legalább sohasem hallottam, — »asserenti incumbit proba«; de igen ez időbeni energiáját csodáltam, mert láttam a fejevári Budára vezető út mellett felvetett sánczok készítésénél oly magyar főúri hölgyeket talicskákat tologatni jaquemare-keztükben, kik talán hajukat sem fésülték saját kezükkel soha, — pedig csak szavának varázshatalmával rendelkezett, — mert körülbelől 6000 főből álló rendezett seregét s a felhajtható vasvillás, verébpuskás nemzetőröket Martonvásárra indította, — s e naptól számítva 10 nap után — visszaverte Jelasichot.

*

Megkezdődött a véres harc; soha nem sejtített energiát fejtett ki Kossuth és Görgey; tizenegy hónapig küzdöttek kisebb-nagyobb szerencsével — de mindig a halál bámulatos megvetésével a magyar ujoncz-hadak, az osztrák és muszka fegyelmezett roppant hadseregeivel, »sed quis contra torrentem?« — elodázni a katasztrófát pár nappal igen, de kikerülni többé nem lehetett.

Megadta magát a vitéz hadsereg a muszka hadak fővezérének, »auf Gnade und Ungnade« — és ez azt írta muszka esászárnának, »Görgey mit der Armee ergeben, Ungarn liegt Euer Majestät zu Füßen«; ez volt hibás tette Görgeynek; nem hogy megadta magát, hanem hogy a muszka fővezérnek adta meg magát; ezen tette csirájává lón későbbi roppant szerencsétlenségeknek; —

de Görgey katona volt, és nem politikus; feleljenek azok érte, kik azt neki tanácsolták.

Voltál nyájas olvasóm valaha egy gyászház feketével behuzott termében, érezted a légzőket elzáró fáklya-füstöt, láttad a ravatalt, láttad a zokogó gyermekeket, a gyámoltalanokat, a kétségbeesetteket, hallottad szív-repesztő zokogásaikat, kiknek szemeikből kiapadt már az enyhítő könnyek forrása, kiknek már csak szívük sirt; láttad? s bele tudod magadat képzelni a ravatalt körülterdelő ártatlan árvák fájdalmiba? — akkor, de csak akkor lehet fogalmad Magyarországról s a magyar nemzetről a világosi katasztrófa után.

Vége volt mindennek, még a remény mécese is kialudt.

A minden szenvedélyeiben felzaklatott nemzet apathiába esett!

Kezdődött a soldateska rémuralma; hat hónapig tartott minden borzadályaival, hogy helyet adjon egy kíméletlen, germanizáló, vaskezü és vaskövetkezetességű ellenséges indulatu Bach- később Schmerling-féle német kormányznak.

Nem szemrehányáskép mondom, de az igazság érdekében: »ez a forradalom vívmánya«! de nem azon állapot, mely az 1867-ik évben királyunk megkoronázásával állott be; ez nem a ti művetek s nem is a sok ártatlan véráldozat gyümölcse?

Ne ámítsátok magatokat, ne ifjuságunkat, ne a népet, legyetek mindenekelőtt igazak!

Nem akarjuk mi ezáltal kétségbevonni azon hazafias pártnak érdemét, mely 1825-től egész 1848-ig a nemzetiség, az emberi méltóság, a haza önállóságáért,

függetlenségeért önfeláldozással férfiasan küzdött; ki ne emlékeznék elismerő tisztelettel vezéreiről, Nagy Páltól kezdve Deák Ferenczig? — nem; sőt elismerjük ezen párt áldásos mérsékelt működését; a 48-ki törvények, hosszú évek során szerzett hazafiui érdemeinek, örökké tartó emlékszoirai!

De mikor a mérsékletet a szenvedély; a hazafiui érzetet a boszú; Deákot Kossuth váltá fel; — mikor a magyar becsület védelmének ürügye alatt a magyar határon a Lajtán túl támadtatok meg a magyar király hadseregét: akkor léptetek azon lejtőre, melyen nem volt megállapodás.

Mondjatok nekem egy szerenesés eredményü forradalmat az új vagy ó történelemből, hol a hozott áldozatok roppantságának a siker, az eredmény nagysága megfelelt volna.

Ott, a hol nem az emberi méltóságnak, az elnyomott vallás vagy nemzetiség érdekében történt, a hol a kisebb-nagyobb szabadság fokáért és így talán képzelt nagyobb jólét, boldogság előérzetében, de nem a vérző sebek fájdalmában történt; az eredmény mindenütt vagy Világos, vagy lengyel Osztrolenka, vagy Spanyolország, de nem Amerika!

Uram! töröld ki e kétségbeejtő időszakot a nemzet emlékéből, de ne az erkölesi tant!

*

Igy folyt vagy inkább mászott el 11 hosszú, hosszú kínos év, mely alatt az egész nemzet, az egész ország kimpadon feküdt.

Hol voltatok akkor ti? a forradalom értelmi szerzői?

Elvesztetek a földről? Jól tettétek, mert megtört volna szivetek a nyomoron, melyet akaratlanul bár, de ti okoztatok.

Kik vigasztalták itthon az árvákat, az özvegyeket, a sebesekeket, a földönfutókat? kik bujtatták, kik szöktették az üldözötteket, kik mentették a gyanuba vetteket; kik jártak a bíróságokhoz, kik könnyíték a fogság fájdalmait s unalmait, kik mentették lefoglalt vagyonotokat? stb. Nem érdemül mondom, hisz bizonyosan ti is azt teendettétek ha a sors ellenkezőleg határozott volna, ez kötelességünk volt; hisz testvérek vagyunk! ti voltatok a szerencsétlenebbek, a vér pedig vízzé nem vált!

De ne gyűlöljétek, ne gyanusítsatok bennünket, ne kívánjátok félrevezetni a közvéleményt, erre nincs jogotok!

Nem nagy hősiesség kell a haza szent ügyéért meghalni, — hisz ezt minden nemzet minden közkatonája tudja — de a hazáért, a hazának élni, elégtelen fegyverrel vívni a tényleges hatalommal évekig, sikertelenül, kilátás nélkül, — reményleni, — megbukni, újra kezdeni, újra megbukni, s nem esüggedni: talán nehezebb.

Ezt mi tettük; igaz, hogy az egész nemzet passiva resistenciája támogatott bennünket, akkor testvérek voltunk, mindannyian egyet értettünk.

Elismertük, hogy Széchenyi volt a legnagyobb magyar; igaz: csak ravatalánál! s ezzel elismertétek ti is, hogy mi jártunk a helyes uton; együtt sirtunk reménytelenül.

Kazinczy sirja felett mondotta Sennyey: »Legyünk állhatatosak a türelemben, és türelmesek az állhatatosságban, s megsegít még a magyarok istene!« — Az Úr meg-

hallgatta szavát, a nemzet egy szívvé vált, s tudva, hogy félre nem értetünk többé, hogy nem gyanusítottunk többé, megkezdődött a szabadításra combinált actió részünkről, nálatok nélkül, de helyesléstekkel.

*

Röviden érintem ezen sok, fájdalom, Magyarországra, Austriára és a dynastiára egyformán igen is sok évig tartott kínos, fárasztó, de folytonos küzdelmet; érintkezünk a nemzet kitünőbbjeivel, — kik multjoknál csak passiv tarthatták magukat, titokban, álrühában, hisz mi mint »wühlerek« a rendőrség figyelmébe voltunk ajánlva; a néppel vásárokon, vadászatokon, gazdasági egyleteinkben, melyeket a célból teremtünk, hogy tájékozhatassuk magunkat itthon, mire törekedjünk Bécsben.

A trón- és dynastiához hűségünk folytonos manifestatiója által sikerült végre meggyőzni a hatalomkezelőket és a mérvadó köröket, hogy mi még sem vagyunk »wühlerek«, bármint referáljanak felőlünk a magyarokat gyűlölő »exponált« közegek; — így juthattunk a mérvadó szalónokba, az udvari körökbe, a trón közelébe; beszélünk, informáltunk, irtunk, szóval pártot csináltunk Bécsben a legitimitásnak; és hányan közületek szoritottatok könyes szemmel forró baráti kezét velünk feláldozó tevékenységünkért, mikor a sikert még alig mertük reményleni, — kik most guny tárgyává szeretnétek tenni bennünket; fent reményt nyerve, idehaza bátoritva, szervesen összefüggőleg kezdtünk működni; — megjelent: »Die Geständnisse eines Soldaten«, az odaadó hűség hangján — a magyar érdeken — Babarczy Imre írta; az ur áldja érte; — »Ungarns gutes Recht« — Magyar-

ország államjogát ismert éles eszével, s e munkában elhatározott hangon habozás nélkül védi Somssich Pál; ezen mű a maga nemében tökéletes volt, de egy kissé korai, nem volt még eléggé elkészítve a talaj, — nagyon zokon vették Bécsben s különösen Albrecht főherczeg; — ezen munka hatása alatt pár hónapig tért vesztettünk, de csak látszólag, mert az ellenszenv esillapodása után informált emberekre találtunk azok közt is, kik eddig ügyeinket nem ismerték; az előbbi pedig sok jó barátot szerzett ügyünknek a katonai főkörökben. — Később jelentek meg több röpiratok kitünő tollakból, ujságcikkek minden elterjedt európai és hazai ujságokban, és így kezdtünk tért nyerni.

Megint kérdeled talán: de kik?

Igaz, hogy mesterünket, kinek nevét áldani fogják míg magyar él, — már elvesztettük, de szelleme köztünk lebegett; Jósika, Dessewffy, Apponyi, Széchen, Majláthok, Ürményi, Andrássy György, Szógyényi, Szentiványi, Semnyey, ezek voltak vezetőink; — a conclave-salon Jósikánál volt, — ott találkoztak, de csak kis körben a német notabilitásokkal, ott fejlődött a legnemesebb academiai vita, — s ott láthattad volna mily fenkölt Jósika; mit tud Széchen; mily nemes Apponyi; mily találékony ész Ürményi József; mire nem ér minderre Zsedényi; mennyi ítélőtehetséggel bír a még ifju Semnyey; mint szereti hazáját és királyát Szógyényi; — ez volt a titkos főhadi tanács; — itt capacitálták a német és cseh nagy urakat; — egész nap nyitva állott minden magyar embernek, és minden, akár magán magyar érdeknek Semnyey terme, — itt tudtuk meg, hogy gondolkodnak otthon; itt tanácskoztak a felett, hogy lehetne ez vagy

amaz szerencsétlen foglyot kiszabadítani vagy vagyont megmenteni; nem kérdezte ott soha senki, voltál-e Debreczenben? magyar volt s ez elég arra, hogy mindent elkövessenek mellette.

Színház után igazi magyar szivességgel fogadott bennünket s minden magyart, kit bemutattunk, Szógyényi; az első teremben a nyájas, szives háziasszony és a nagyobb gyermekek fogadtak; szivesen kínáltak theával s mi hozzá tartozik; itt folyt a kömlyü közönyös és napi eseményeket tárgyaló társalgás, — míg a második teremben hazánk ügye felett komoly tanácskozás folyt; — a harmadik kis teremben fogadta a háziur azt, kinek baja volt, mert ő volt e tekintetben a legrutinózottabb, ő ismerte minden dolog nyitját, ő adott tanácsot, de legtöbbnyire maga tett; vezette a keresőt; bemutatott, ajánlott.

Ha pedig a napnak volt jelentékeny eseménye — mindig csak ügyünkre vonatkozólag — néhányan a hálósobát is elfoglalták.

Sokszor vezetem e termekbe magyar embereket, kikkel soha sem jártam egy uton; — mikor éjfél tájban hazamentünk, nem egyszer hallottam e felkiáltást: »Uram, ennyi feláldozás, ennyi tevékenység és semmi siker!«

»Csak legyünk kitartók az egyetértésben és megsegít az ur Isten! köszöntsé honfiainkat, mondd nekik: ne esüggödjének, ne kísértsenek semmit, mert egy szerencsétlen kísérlet örökre eltemet; Isten veled!« volt a felelet.

S másnap Jósika már mindent tudott, s újra kiosztattak a szerepek: elmegyünk udvari bálba, vagy udvari hangversenybe, ott te iparkodj találkozni ezzel a főher-

ezeggel s mondd neki ezt, te beszélj ezen udvari hölgy-gyel, mondd neki azt; te pedig látogasd meg ezen német főurat vagy diplomatát stb., s így folyt az hosszú idők során novembertől júniusig, — lassan bár, de mindig tért nyerve a propagandának fent és alant is.

Megnyertük az összes magyar catholicus főpapságot kevés kivétellel; Scitovszky a herezeg-primás és Bartakovics lettek a legbuzgóbb legitim magyarok.

És így született és nőtt a kiegyezési párt; — otthon Pesten minden magyar helyeselte eljárásunkat, a kiegyezés szükségét minden okos ember elismerte, pártolta és hirdette az eszmét.

Nem volt akkor párt-, vallás-, nemzetiségi kérdés; hisz egyformán sújtott bennünket a sors.

És most, midőn a magyarok Istene csakugyan megadta azt, a mit akkor reményleni sem mertünk, hány össze nem illeszhető töredékre szakadtunk? össze nem illeszhető töredékre, mert az az átka a szakadásnak, hogy az egésztől elválva, lényege, természete megváltozik, s alig összeilleszhető többé!

Mondd, nyájas olvasóm, csodáltad-e, hogy megtört szive és lelke Széchenyinek? s gyengéknek bélyegzendesz-e bennünket, ha megtörik a mienk is?

Nem történelmet írok, azért ne kívánjatok tőlem összefüggést.

*

Ügyünk menete napról napra több reményre jogosított fent és alant is, — egész az olasz-francia háborúig, — ez alatt vesztettünk tért lent, s így még többet fent; az emigráció még kiűn levő részének tevékenysége, az itt-

honi időtlen demonstratiók aláásták hitelünket és csak a villafrancai békekötés után nyertünk ismét befolyást és tekintélyt; ennek folytán hivatott össze a versterker Reichsrath — így értük meg a 21-ik octobert, mely a diplomát szülte.

Első szempillantásban az összes ország új reményre ébredt, — s örömmel fogadta kiindulási pontul. — Csak egy ember nem, — én legalább csak egyről hallottam, kit igen kellemetlenül érintett s ki határozottan visszautasította; — ez Tisza Kálmán volt; történt pedig 1859. october utolsó napjaiban, nem emlékszem, melyik napján, de Hubertust megelőzőleg, Csákon; ebéd alatt hozták az ujságokat, csak feleslegesen lehetett a vadászat virágzó idejében mással foglalkozni; s így a politikával nem igen foglalkoztak; egyszer csak felkiált egyik tagtárs: „Ho! ho! mi ez? egy diploma a magyar királytól, — halljuk! halljuk!” Ó tehát felolvasá, nagy volt a meglepetés, de nagyobb az öröm! — míg Tisza, pár percnyi gondolkodás után, már akkor feltűnt szellemi nagysággal, de még több éllel támadta meg; — kijelentvén, hogy ő részéről még kiindulási pontul sem fogadja el; nagy volt s talán nagyobb e második meglepetés, de reményteljesen szólt a két Wenckheim, Tomesányi, Dóry; kezdődtek az áldomások, a jókedv; az aggályt a remény felülmulta; csak Tisza nem változott.

Ügy-e így van, tisztelt Kálmán barátom?

Elvesztettük azóta Jósikát, el Dessewffy; áldott volt működésük, áldott legyen emlékek nagy férfiak!

Közbenvetőleg: itt csodálták Apponyi György nejének nemes lelkét, feláldozását, ha apja lett volna Jósika, nem ápolhatta volna betegségében nagyobb fel-

áldozással; és midőn Jósikánk kiadá nemes lelkét, ott térdelt az ágy mellett, s imádkozott, mint imádkoznának az angyalok, ha volna mit kérniök az Istentől, esdeklett hazánk és Jósika üdveért!

Apponyi György befolyása a királynál nőttön nőtt, őt fogadtuk el vezérünknek, az ő értelmében cselekedtünk; de itthon a vélemények nagyban változtak; előbujtak azok, kiket 11 évig nem láttunk, s elkezdődött a diploma elleni agitatio; — ezekre a februári patens felelt, — de ez nem a mi művünk volt, erről még Apponyi sem tudott semmit, — s mi minden alkalommal protestáltunk ellene, — ezért veszté talán befolyását s a királyi bizalmat Apponyi.

A megyék nagynehezen alakultak, a választások megtörténtek, összejött az ország gyűlése, itt keletkezett a határozati párt, mely a diplomát egyszerűen visszautasította; és a Deák párt, mely feltételesen bár, de kiindulási pontul, a haza legszentebb érdekében, hazafiui kötelességnek ismerte elfogadni.

Nem mi mentünk Deákhoz, hanem Deák fogadta el azon kiindulási pontot, melyet mi szereztünk számára; de igaz az is, hogy nem mi hozzánk állott a nemzet többsége, de a nagy Deákot követte; s az, hogy a nemzet többsége a felirati párthoz állott, kizárólag az ő érdeme!

Meggyőződünk ekkor, hogy a nemzet többségének gyűlöletét, melylyel a régi Aulicus esökönyös párt ellen méltán viseltetett, mi öröklöttük; hogy bizalmát nem birtuk 11 évi odaadással kiérdemelni; de meggyőződünk arról is, hogy ha Deák elfogadta is a diplomát kiindulási pontul, a feltételektől el nem áll; az ő maga-

tartása annyira loyalis volt, elvei oly meggyőzők közjogi szempontból, hogy e tekintetben mi is vele voltunk egy értelemben; de mi a viszonyokat jobban ismertük; azt t. i. hogy a mit a nemzet kíván jogosan bár, ez idő szerint nem volt elérhető, a restitutio in integrum, a jogfolytonosság helyreállítása nem volt lehetséges; mert ekkor már nemcsak a magyar királylyal volt dolgunk, de az alkotmányos osztrák császárral is, nem ugyan de jure, sed de facto, ez a faite accomplie hatalmasabb volt corpus jurisunknál!

A kik Deák ellen mi közülünk felszólaltak, nem jogi szempontból ellenezték Deák Ferencznek feliratát, esakis opportunitási szempontból; — tudta azt jól Apponyi, Ürményi, Bartal, Széchenyi Béla stb., kik felszólaltak, hogy helyesléssel nem fognak találkozni, — de felszólaltak önmegtagadással, hogy mutassák ki a követelés teljesíthetésének a fejlődött viszonyok folytán alig legyőzhető nehézségeit; s hogy a Deák-pártnak van egy tekintélyes szélső jobb része; s így hajlandóbb legyen a felirati párt Deáknak többséget engedni; — ez így volt, mert Deák nem volt akkor többségben.

Aggályaink, fájdalom! teljesültek, mert Deák felirata megtermé keserű gyümölcsét azon szerencsétlen circulus vitiosus formájában, mely szerint »a nemzet nem módosíthatja törvényeit, míg vissza nem állíttatnak érvényükbe; a magyar király pedig vissza nem állíthatta azon törvényeket, melyekre mint becsületes ember, mint austriai császár meg nem esküdhetett — mert legjobb szándékkal sem tarthatta, s tartathatta fenn még maga a magyar király sem, nem lévén rendezve a közös viszonyok, nem a királyi hatalmat megsemmisítő nádori tör-

vény. Cancellárunk volt Vay Miklós. — nem azért mert a szorosán vett működő párt közt nem volt arra való egyéniség, hanem azért, mert az ő neve minden pártnál jól hangzott, mert éreztük, hogy még a jót sem fogadja bizalommal tőlünk a nemzet; az ő neve s hitele alakította oly hamar a megyéket, s az országgyűlést.

Országbirája Apponyi, tárnok Majláth, — ezeket mind ismerte a nemzet, s ha nem szerették is politikai meggyőződésüket, de tisztelték szeplőtlen jellemüket.

A visszaállított helytartótanács alelnöke Sennyey, ezt csak igen kevesen ismerték; — egy alkalommal a casinóban volt erről szó, hogy jött e kitünő sok tapasztaltságot, de még nagyobb munkaerőt igénylő állásra? — Jaj barátom! mondá az egyik, ez nem köznap ember; az igaz, hogy nem egészen közibénk való, se nem vadász, se nem lovagol, se nem viv, de nem is tánczol, nem is udvarol, hanem egész életében mindig vasszorgalommal tanul; — mint gyermeket azon korban, melyben minket nevelőnk követett sétánkban is, őt kinevezték Zemplénben t. főjegyzőnek, egy alkalommal egy igen szövevényes polgári ügyet referált a törvényszéken; ily referádat »az isten adta ege alatt« még soha sem hallott tábla-bíró; meghoztuk e szövevényes jogi kérdésben hosszú vita után az ítéletet; — »mikor lesz készen az ítélet szerkesztésével?« kérdé az elnök.

»Ha méltóságod egy óra múlva még az ülést folytatja, remélem, ez idő után felolvasom.«

»Még ma?« kiálték fel csudálkozva, mert már $\frac{2}{4}$ volt délre.

»Még ma«, felelé a főjegyző.

Az elnök a megye rendes másodjegyzőjét hívta fel

egy rövid ügy előadására; még nem volt fél az egyre, mikor Sennyey a terembe lépett egypár iv papírral a kezében, s felolvasta az ítéletet; egy szót sem birtunk megváltoztatni, pedig bizony vigyáztunk; s ekkor mondták neki, éljen a cancellár in herbis!

Megismerték nem sokára mindazok, kiknek a helytartótanácsnál dolguk volt; Sennyey és Károlyi László az alelnök hónapokon át minden nap 9-től este 7 óráig voltak hivatalaikban, feldolgoztatták és dolgozták a ropant restantiákat, melyek a rendszer változása alatt felhalmozódtak; kihallgatást nyert rögtön mindenki, s ügye azonnal tárgyalatott.

*

Az országgyűlés mint előre látható volt elosztatott; Forgács lett cancellár, mi letettük méltóságainkat, hivatalainkat, novemberben az összes megyék tisztviselői leköszöntek, — de Forgács is magyar volt, a hatalmat kezelő egyik főherczeg s Schmerling oppositóját, melyet a cancellariában Rohonczy Ignác mint a politikai ügyek referense erősen és erélyesen s sok szakismerettel támogatott, nem türték; jött utánna Zichy, ugyanaz ki az 1840-i országgyűlésen »Alibót« * emlegette.

Mi közvetlen elvesztettük befolyásunkat, de nem csüggedtünk, — hebizonyítottuk röpiratainkkal, ezikkinkkel, a társadalmi téren azt, hogy Deák feliratában letette a kiegyezés, a kibékülés csiráját, csak ápolni kell, s hamar tölgygyé terebélyesedhetik, melynek árnyában a lajtán inneni s tuli népek, a király és a császár megférnek, s megnyugodhatnak.

Deák elfogadta a kiindulási pontot, melyet mi sze-

* Ki 1839-ben Lajos Fülöpre rálött.

reztünk, de megtartani a nemzet irányában képtelenek voltunk, s megvédelette; — mi elfogadtuk az ő kiindulási pontját, melyet ő megvédeni csak Lustkandel ellen tudott — és megvédeztük azon körök irányában, melyek a hatalmat kezelték!

Feltűnő az isteni gondviselés, vagy ha jobban tesz, a sors szeszélye!

Mig egy előbbi Alibó a cancellár-széken ült, hogy Magyarország állami és közjogát megsemmisítse, addig az a ki Erdélyt a Reichsrath-ba vitte az egyedüli magyar, ki a király és a tevékeny főherczeg bizalmát bírta, velünk rokonszenvezett; az előbbit vezette hűség, önzés, — ezt önmegtagadás és hűség; annak nemzet-ellenes szándoka meddő maradt, mert lehetett rossz szándok, de nem volt képesség; ennek működése áldásossá vált a nemzetre mint trónra, mert nemes volt szándoka mindig. — nagy emberismerete, nagy tehetség, nagy munkaerő s félszázados minden tűzpróbát kiállott s elismert hűsége, bírta a király és a főherczeg bizalmát.

Azt használták, de nem becsülték; — ezt nem használták, de becsülték és szerették.

Nádasdy Ferencz bevitte Erdélyt a Reichsrath-ba és be akarta vinni annak idején a magyarokat is; sohasem tagadta, de indokolta; mert szerinte csak a birodalmi tanácsban vivhatja ki Magyarország a Schmerling által kitalált, de legfőbb helyeken elfogadott Verwirkungstheoria ellen, az őtet megillető, de a lajtántuli érdeket szem előtt tartó önállóságát.

*

Ugyan nyájas olvasó tudod-e ki volt az a magyar ember, a ki Nádasdy, Schmerling, az összes udvari körök,

a hatalmas főherczeg és a lajtán tuli és erdélyi Reichsrath, és így az összes monarchia nem-magyar népének ide érte a horvátokat is, ellent állni elég bátor volt — s tudott?

Ugye nem? megmondom hát; Eszterházy Mórícz!

Ne hidd, nyájas olvasóm! hogy ez a nemzet passiv ellentállásának érdeme; nem, mert ha a király oly komolyan akarja mint a főherczeg s ha enged a most mondottak pressiójának — Magyarország direct választás utján 3 hó alatt képviselve lett volna a birodalmi tanácsban; nem talált Bach, Schmerling, Forgács, Zichy magyar embereket!

Én nem akarok sérteni senkit, nem érzem erre jogosítva magamat — csak érvül hozom fel tisztelt olvasóm!

Több hajdani Bach-huszárt láttam ülni a szélbal soraiban, nem fekszik-e közel az — hogy egy kis contingense innen is kikerült volna? feltéve természetesen a jó diurnumokat.

Nem vittek bennünket a birodalmi tanácsba, mert Eszterházy egy maga nem akarta; ott állott e magyar minister a cabinet ajtajánál mint Horatius Cocles, mint Gábiel arkangyal, tűzkarddal, visszariasztott mindenkít, ki e szándokkal közeledett! s a király, kiben több jogérvet van, mint a mondott factorok összegében — Eszterházyra hallgatott!

Hová lettél nemes férfiú? nem látunk, nem hallunk felőled azóta semmit, te nemes kinyomata a magyar főurnak, a hűségnek, a hazaszeretetnek! negativ volt működésed, de non minor est virtus quam quaerere, parta tueri! ha még élsz, élj boldogul s hidd el, hogy hálás érzettel emlékezünk rólad.

*

*

Nádasdy Ferencz meggyőződött, hogy az ő eredeti terve ki nem vihető, de meggyőződött arról is, hogy a monarchia s talán a trón veszélyeztetik ha a mondott tév-
kör meg nem töretik.

Elfogadta végre az azon reményre fektetett okoskodásokat, hogy a Deák feliratában le vannak téve azon alapok, melyekre a kiegyezés emelendő; az érveket írásban kívánta; felolvasta döntő helyen; az ezek ellen felhozott ellenérveket ismét közölte; ezeket mi megezáfoltuk írásban; s így tartott ez 9 hónapig, hét replica s hét duplica váltattott. A fő elv ez volt: hogy Magyarország a jogfolytonosságot saját és a magyar trón érdekében soha sem adhatja fel; s hogy a ki nem elégitett Magyarország Austriával lánczezal fűzve össze, Austria jövőjét, sőt létét veszélyezteti; elkészült minden — a törvényes actióra szükséges előintézkedés; e kísérlettől tettük fel további közreműködésünket; Deák iniciatívájára volt szükség! mert ha mi initialjuk, tőlünk a nemzet el nem fogadja, s így a trón nem használhatja.

Engedj meg, tisztelt nemes férfi! hogy a titkot, melyet sirodba akartál vinni — elárultam! téged megnyugtatónt tudatod, de nem kimélhettem többé ezen gyengéd szerénységedet, mert mást követel az igazság, mást a történelmi Nádasdy-család neve.

Deák Ferenczet kellett reábirni, hogy írja meg husvéti cikkét, — ez megtörtént a következő formában: »mi nem akarjuk alkotmányos önállásunkat feláldozni csupán azért, mert a lajtántuli népek új alkotmányának egyes pontjai másképen hangzanak; de készek leszünk mindenkor törvénszabta uton saját törvényeinket a birodalom szilárd fenállhatásának biztosságával

összhangzásba hozni, a lajtántuli országok szabadságának és alkotmányos kifejlődésének utjában állani soha sem fogunk«.

Ezt írta Deák a »Pesti Napló«-ban ápril 16-án 1865-ben; s ez által lett ő hazánk megváltója!

*

A tántorithatlan Majláth lett cancellárunk, a kifáraszthatlan Sennyey tárnokunk, a genialis, de azért nem kevésbé munkaképes Bartal, és az ifju, tanult, munkás, becsületes, hazafias érzetű Zichy Nándor az alelnökök.

Felhívtak néhány becsületes, értelmes főispánnak szánt és első rendben kinevezendő magyar embert, — kiknek kinevezése biztossítsa a mindig még méltán gyanakodó nemzetet az új kormány hazafias szándokáról.

A cancellárnál tartott conferentián megegyeztek a modus procedendi iránt; a tanácskozás befejezésével bucsuebédre hívta őket Majláth; nem tudom már, kik voltak, de Vay és a mostani Wenckheim minister közöttük voltak, — a vendégek előbb érkeztek mint a gazda, — de egygyel több teriték volt az asztalon mint a conferentia tagjai, — az ott lévő komornyikot kérdeztették, ki a nem tudott vendég? ez egy nevet mondott, mely nem illett politikai szempontból a vendégek közé, Wenckheim lázas ingerültségbe esett s távozni akart s vele többen; szerencsére megjött a házi gazda — a teritéket elvitték; — ilyen érzékenyek voltak a leghiggadtabbak. Elképzelheted nyájas olvasóm, mily nehéz viszonyokkal küzdött meg az új kormány: — szervezkedtek a megyék, összehívatott az országgyűlés, a felirati viták reményein-

ket növelték; — a képviselőház egy küldöttséggel revidiáltatta a 48-iki törvényeket, ezen mű, ahhoz képest, gyorsan haladott; Tisza, Ghyczy opponáltak, de oppositójuk helyes, alkotmányos és loyális volt.

*

Ha igaz, hogy az isten azt próbálja meg, kit szeret, te magasan állsz az Úr kegyében, Uram királyom!

Megkezdődött a porosz háború, az ország gyűlése elnapoltatott, a kiegyezési mű nem készült el, s így megértük, hogy a fegyverszünet Florisdorfnál és Pozsony alatt kötött; szét volt verve az osztrák hadsereg. Benedek vesztette el a csatát, az egész hadsereget; s ha tőled kérdezte volna a király, nyájjas olvasóm, ki legyen a hadak fővezére? te is azt felelted volna: Uram! ki lehetne más mint Benedek!

Elgondolhatod, milyen lett a magyar kormánynak állása az osztrák hadakat ért szerencsétlenség után, a tuzók aspiratioival szemben.

De Deák nagy maradt, nem kívánt, nem követelt többet, csak igazságot, törvényességet Königgrätz után úgy, mint az előtt.

Az országgyűlés újra meghívatott, a revidiáló küldöttség elvégezte munkáját.

Nem tagadom, minket e munka eredménye ki nem elégített — mert azt hittük, biztosabban haladnánk és gyorsabban a végkiegyezés irányában, ha a törvényhatóságok rendezése, a választási és sajtótörvények is a bizottság tárgyalásának anyagául felvételnek.

De ebbe Deák Ferencz bele nem egyezhetett, nem

mintha nem látta volna szükségét, úgy mint mi, — de azért, mert Königgrätz esett közbe.

Nem kis feladat volt a legfelsőbb köröket meggyőzni, hogy az országos küldöttség munkáját a képviselőháznál keresztülviszi Deák, csak állittassék vissza a jog folytonossága és neveztessek ki a ministerium; Andrassy akkor már a főbb körökben mint designált magyar miniszterelnök tért nyert; — kezdettek benne bizni s nem csalódtak; — Beust a kibékülés politikáját magáévá tette.

Andrassy, Beust, Majláth és Sennyey tanácsára vagy inkább positiv kérelmük folytán ő felsége a király kinevezte a magyar ministeriumot.

Tisztelgett az országgyűlés in corpore, mind ott voltunk egyes-egyig mindenekelőtt Deáknál, s méltán, mert az ő érdeme hogy sikerült; hisz az ő bölcsesége, hazafisága és hűsége fejezte be a nehéz kiegyezési műnek történelmi korszakot képző előmunkálatait.

De ő öntudatos ember, nem is szorult kölesönzött fényre, s igazságos; az üdvözlő beszédre adott válaszában így nyilatkozott: »Nem azé az érdem, legalább nem egyedül azé, a ki arat, de azoké, vagy legalább azoké is, kik szántottak és vetettek«, — tudtuk, hogy önzetlen vagy, de ezen elismerésem mégis meglepett; — ennyi önmegtágadást nem vártunk tőled; — de te tudtad hogyha te nem teszed, nem teszi s talán nem is teheti senki — mert csakis te tudtad, hogy szántás előtt mennyi murvát, fővenyt kellett a talajról hangyái vasszorgalommal, intenzív erővel lehordani, melyet a forradalom áradata hagyott ott!

Igen, nyájjas olvasóm, mi hordtuk el, mi szántottunk

olykor kimerülten mint Szapáry a török igában, de mindig egész odaadással azon tudat mellett, hogy az aratást meg nem érjük.

Igen mi szántottuk meg a már termő talajt, szivünk legnemesebb érzéseit a haza szeretetét, a trónhozi odaadó hűséget vetettük belé! a vetett mag esiráit megvédte a haza nemtője, a haza védangyala szárnyaival, a királyné; a kalászt megérlelé a király nemes szívének éltető melege!

Tisztelegettünk azután Andrássynál, Andrássy azt felelte, hogy: »szégyenli magát ezen megtiszteltetés miatt«.

De mi nem szégyenlettük, és maiglan sines okunk szégyenlenni.

Megtanult azóta magyarul, melyet hosszú távolléte alatt elfelejtett, de nem hazáját.

*

A mi feladatunk be volt fejezve; Eszterházy, Majláth, Sennyey, s mi mind, kik őket követtük, lemondotunk állásainkról, de újra elfogadtuk, ha az új ministerium szükségesnek látta.

És szolgáltuk és szolgáljuk a Deák-pártot hűebben, talán sikeresebben azoknál, kik mindig őt követték.

Az 1867-ik június 6-ka elérkezett; a magyar király megkoronáztatott. Letette a roppant néptömeg örömrivalgái közt a törvényes esküt s megtartotta maiglan, mint lelkiismeretesebben esküt meg nem tartott soha senki!

Ezen korszakot képző, a nemzetet az örvény tor-kából kiragadó, jövőjét biztosító ünnepélyes tény egy

magyar hirlap így jelezte: »Pesten ma koronáztak punctum!

Uran! ne büntesd őket, hisz nem tudják, mit művelnek!

Azt kérdezd nyájas olvasóm talán: ha most nyugodt lélekkel olvadtatok bele a Deák-pártba, miért nem sürgöttétek elejétől fogva a jogfolytonosságot s ennek logikai következéseit?

Felelhetne erre akárhány a másik oldalról; én csak tekintélyekre hivatkozom; egy jó barátom, ki még soha sem hazudott, beszélt nekem, hogy Ghyezyvel utazott 1858-ki télen Bécsből a vasuton Acsig, hol Ghyezy kiszállott, s Bécsből odáig arról tanácskoztak: hogy lehetne helyreállítani a cancellariát, a helytartótanácsot, és a megyéket, befogadva sánczaiba a népet?

1864-ben Fűreden fülem hallatára monda az égő szivű hírneves költő, de ép ezen tulajdonságánál fogva rossz politicus Jókai Mór (ez azon időben történt, mikor már Forgács sem volt elég kevésbé magyar a Schmerlingeknek, és Zichy lett cancellár): »Barátom! én annak esküszöm zászlója alá, ki megmenti nemzetiségünket!«

Meg fogsz talán ezen tekintélyekrei hivatkozás után bocsátani; mi mindenekelőtt egy országgyűlést akartunk, hogy megszűnjék egyrészt a gyűlölet, másrészt a bizalmatlanság; mert a mint szereti most minden magyar kivétel nélkül királyát, úgy gyűlölte egy része akkor; a mily bizalommal viseltetik a király most a nemzet irányában, úgy bizalmatlankodott akkor, s lélektanilag mind a kettő megmagyarázható; s hogy másképp gondolkodtak Solferino és Königgrätz után fent és alant is, annak nem kell commentár.

Mondd, nyájas olvasó, mit vethet a nemzet, mit a Deák-párt, mit a baloldal, nekünk a conservativok szemére? mivel érdemeltük ki a gunyt, a gyanusítást?

Igen, mi conservativok vagyunk s nem szégyeneljük bevallani; conservativok vagyunk, de nem azon értelemben, melyben a politicalai mívelt államokban ez elnevezés ismeretes, mert mi nem remélhattünk elismerést, de nem is igényeltünk: a mi jutalmunk a boldogító érzet legboldogítóbbja, a híven teljesített kötelesség öntudata!

De a kötelesség érzete el nem alszik keblünkben, minden gúnyotok, torzképeitek, gyanusításotok daczára, s ha a viszonyok odaalakulnak, hogy a hazának vagy trónnak szüksége lesz reánk, ott leszünk ismét, hogy megmentjük azt, mit könnyelműségtek veszélyeztet.

Ifju barátim, kiket én keveset láttam, csak az élelapok gúnyja folytán tudom, hogy hozzánk tartoztok, Zichy Nándor, Apponyi, Ürményi, Szögyényi, Beöthy s mind, a kik conservativok vagytok, kikre ugyanazon sors vár, mely a miénk, hisz politicalai nevünket és hatáskörünket ti fogjátok örökölni, ne csüggedjete, ne sértse lelketeket az idéltlen, igaztalan gúny! hisz mi megértük, hogy lehet »a hazát köztapsok közt eltemetni!«

És az Isteni gondviselés nem fogja engedni, hogy nektek is azon fájdalmas feladat jusson, mely nekünk jutott ki; a tévutra vezetett királyt, a tévutra vezetett nemzettel s fordítva kibékíteni.

És te becsületes, munkás, szorgalmas, tiszta lelkű, tiszta kezű, feláldozó Széll Kálmán! nem tudom, számíthatnánk-e reád a jelzett sujtó viszonyok közt? — de visszautasítjuk részünkről azon igazságtalan durva meg-

jegyzést, melylyel a »Conservativ politika« című Asbóth-féle röpirat érint; ez lehet magyar politica, nivellirozás a nivellirozó állásának fokáig; de nem conservativ!

Csak 25 oly mívelt, képes és szorgalmas önzetlen hazafi volna még a Deák-pártban mint te, nem írnam ma aggály-okozta idegességgel e sorokat.

Igen, édes olvasó, mi conservativok vagyunk a szó neves értelmében.

Conserváljuk a trónt, az ország integritását, a magyar hegemoniát, történelmileg fejlődött intézményeinket; parlamentáris kormányunkat népképviselőt alapján; a kiegyezési szerződés politicalai részét; a közérköleltséget, a személy és lelkiismeret szabadságát; elfogadjuk az újabb kor vívmányaiból mindazt és annyit, mit és mennyit népünk míveltségi foka megbír és állami pénztügyünk fedezni képes.

És hogy így jó lélekkel multunknál fogva úgy, mint a jövőre kittizott ezéljaink érdekében tartalékgondolat nélkül léphettünk a Deák-pártba, ez természetes, mert a kibékülés után Deák személyesítette a fentebbi elveket, és őt követte a haza többsége; nem tilt ugyan maga a kormány mellé (s ez hiba volt, de menthető), de az ő intését fogadták a kormányosok, és a hajó haladott, nem a kívánatos gyorsasággal, mert a holt teher (Ballast) aránytalanul nagy volt már kezdetben is, azt éreztük; de a hajó biztonságát nem látszott veszélyeztetni.

*

Szervezkedett a ministerium.

Andrássy, Wenckheim, Lónyay, Eötvös, Gorové, Mikó, Festetics, Horváth szervezkedtek; de uram Isten mily mérvben s hogyan?

most befejeztem, az alba
44

Tanult, becsületes hazafiak állottak a kormány élén, de az organisitíóhoz, a rendezéshez, a munka beosztásához nem értettek!

Lángész teremthet; de az adott viszonyok közt a meglevő s nem mellőzhető anyagból állítani ki a szükséges alkotást, ez gyakorlati előismeretet feltételez, ezzel pedig ministereink nem bírtak.

Nyolcz, később kilencz ministeriumot Magyarországnak oly roppant személyzettel!

Organisáltak chablon szerint meghatározott keret nélkül, a végzetlenig, nem fértek meg Budán s így felverték Pesten is a házbért, palotákat építettek, nem azt nézték: ki mire képes, hanem azt: veszélyes-e mellőzése a többségnek; nem a szükséges hivatalok betöltése volt aránya a hivatalnokoknak, hanem az alkalmazandók száma lett aránya a teremtendő hivataloknak.

A lovagias, becsületes Wenkheim, ha jól tudom, mint alispán és főispán szolgált, így tiszta fogalma volt a közigazgatásról; ott volt mellette Szlávay mint államtitkár, Wenkheim jó barátja, értelmes, gyakorolt, kiérdemült hivatalnok; ezek tehát — a nagyszerű apparatust kivéve, megoldották feladatukat becsülettel; gyakorlott becsületes főispánokkal a megyéket szervezték, az administratió ment a szokásos módon, a megyék tulkapásai, a nemzetiségek méltatlan kívánatai rendreutasítottak; szóval egész odaadással teljesítették ellvált köteleességeiket.

Lónyay talán soha sem szolgált, de a pénzügy volt mindig előszeretett foglalkozása és tanulmánya; az Ur megáldotta ritka tehetséggel, vasszorgalommal, éles felfogással, oly tevékenységet fejlesztett szakmájában, annyi ügyességet tanusított a közvagyon megosztása alkalmá-

val a routinirozott bécsi pénzügyi közegek ellenében, hogy esodálkozásra ragadott nem csak minket, de ezeket is.

Ugyan tisztelt hazafiak, nemes barátim ott a másik félen! miért ingattátok meg ezen pénzügyért állásában? ha ezt nem teszitek, nem ment volna Bécsbe, nem volna pénzügyi válság vagy legalább tudnók kit ér a felelősség.

Kaptunk helyette filosofust, ki a hozzá kötött reményeknek megfelelni képes nem volt.

Nem akartam ezzel azt mondani, hogy Kerkápolyi nem egyik a legtanultabb, legokosabb legtisztább keblű és kezű hazafiaink közül; csak annyit, hogy az elmélet nem elég egy magyar pénzügyminister sikeréhez; emlékeztetek nyájas olvasóm báró Wenkheim Lászlónak s Cziráknak Kerkápolyi idejében a felsőháznak buget-tárgyalása alkalmával tartott remek beszédére és Kerkápolyinak válaszára; ha nem emlékeznél, üsd fel a főrendiház naplóját, meg fogsz győződni fentebbi állításom alapossága és jogosultsága felől.

Én nem vagyok személyes barátja Lónyaynak, multunk inkább elválaszt, sem hogy nagyon szerethetnénk egymást; de ez volt első végzetes ballépések, s ezenfelül igazságtalan, mint Leo rugiens querens quem devoret, kezdtetek szórni először hamis állításokat ellene; később mint minisiterelnök ellen rágalmakat; sikertilt.

Rágalmat; az emberiség ez eredeti bűnét, melyet Kristus urunk sem tudott elvenni, követtetek el ellene; — mert oly gyarló az emberi szív, hogy rosztat felebarátjáról mindjárt hiszen, jót pedig nem hiszen, még bizonyíték daczára is csak nehezen.

Ugyan Csernátony, Jókai vagy akár Kerkápolyi,

kiknek, ha jól vagyok értesítve, a gondviselés szülei vesztésével nagy fájdalmat igen, de csekély örökséget adott; s most megélnék eszük és szorgalmuknál fogva becsülettel; — mikép csodálkozhattak önök azon, hogy az éppen oly értelmes, eszes, élelmes és szorgalmas ember mint önök, atyai-anyai jelentékeny örökségével és nejjével kapott nyolczszázezer forintjával 25 év lefolyása alatt gazdag emberré lett? Hogy csodálkoztak, ezért nincs jogom szemrehányást tennem; de midőn bizonyíték nélkül elhitték a reáfogott tisztátlan kezelést, vagy hivatalos állásávali visszaélést és ezen aaptalan hitüknek (mert meggyőződésnek nem mondhatni) magánkörökben, de nyilvánosan is (Csernátony) kifejezést adtak — nem csak önök, de mindannyian kik tették, rágalmaztak; — pedig önöket is megváltotta az Isten ember fia!

Bizonyíték illet önök állásához s talán szellemi miveltésökhöz is, e nélkül, akár hogy szépitik a kifejezést, a tény neve: rágalom.

A rágalom megingatta állását; Csernátony megtámadása közvetve vagy közvetlen megbuktatta Lónyayt.

Gorove becsületes, tanult ember; nem tudom mennyit érthetett szakmájához — ezt még teremteni kellett, a posta és távirati részét czélszerűen rendezte — de az apparatus itt is nagyobb lett kelleltinél.

Mikó minden kifogáson felüli hazafi; — de a vasutakhoz nem értett s nem is lehetett tőle kívánni, hogy értse, hisz az ő érdemduz működése más téren vagy tereken nyilvánult; — államtikára Hollán lön. — ő vitte az egész közlekedési ügyet, az ő tanácsán járt el Mikó legjobb hiszemben; a 15 millió, az állam által évenként fizetendő vasuti garantiáért, feleljen ez.

Eötvös, áldott legyen emléke! becsületes nemes lélek, áldozatkész hazafi volt, de mint minister nem volt a gyakorlat embere, nemes »Doctrinär«, az elmélet szabályai szerint intézkedett és nem mérlegelte az adott viszonyokat; ha tudomány követelte, megtörtént, ha bár az intézkedés szükségét nem éreztük is — nagy eszméket tett le alkotott törvényeibe, de a gyakorlat itészetét ki nem állva, reformot követelnek.

Horváth semmi más mint Kossuth, forradalmi hajlam nélkül; az örvénynek vezette a nemzetet, ez az igazságszolgáltatást; francia-német elméletek nyomán rendezte, minden gondját a formákra fordítva, a lényegre semmit; s így ezt feláldozta amannak poeticus jurista, ideális politicus forró szive, mely ragadja.

Csodálatos munkásságot fejtett ki; az élelapok 12 író tollal torzíták, — igaz, hogy sokat irt, bár ne irt volna; szerette a vasiakat mindenen felett; Szombathelyt még a felett is, — kevésbé szerette a nemest.

Jelen igazsági ügyünk és a magyar nyugoti vaspálya az ő koldusa.

Festetics hivatalos állásának tökéletesen megfelelt — tántorithatlan hűség, forró hazaszeretet, nagy vagyon, alakja mint Don Juan kísérő lovagjáé, de szive meleg.

Adj uram sok ilyen nagy urat e már fogyó fájból a hazának!

És Andrássy? kérded olvasóm.

Andrássy olyan nagyszabásu jellem, melyet távolból megítélni alig lehet; az ő működése már a ministerium alkotása előtt becsületes, hazafias és áldásos volt, kétségbe vonhatlanul bizonyítja az eredmény.

Nyilvános működése nagyszabásu jellemének ki-

nyomata; a király bizalmának s a nemzet igényeinek megfelelt mint ezelőtt senki; jól mentek dolgaink, míg ő volt a magyar miniszterelnök; a képviselőház tanácskozásai, vitái nemesebben folytak, azt mit hosszú évi távollétében anyanyelvéből elfelejtett, rövid idő alatt megtanulta, meggyőződés erejével és melegével szépen rögtönzött; mindig nagy sikerrel.

*

Én mint ifjut láttam; 1847-ben egy szép őszi napon kimentünk a kopó falkával s ott találkoztam a süheder Andrássyval, nem igen pajtáskodott senkivel; — a talaj jó, a zimat legjobb, az iram sebes volt mint a villám. — egy checkel a gödöllői erdőbe jutottunk, a szarvas is gyors és kitartó volt, sokan indultunk, kevesen érkeztünk; Andrássy nem figyelt senkire, pedig ismeretlen téren először vadászott velünk, ott járt a hol a szarvas, nem keresett ösvényt, ment mindenem keresztül, ágon, bokron, vizen, gáton.

Kimerült lovainkon vadászat után nyolezan együtt indultunk Pest felé torony iránt, egy mély szántásba keveredtünk; a gyér fasorról felismervén az országutat, arra tartottunk, — de fájdalmas csalódás! nem mehettünk reá, ujonan volt felhánnya a két ölnyi árok, az ut mélyebben feküdt vagy 3 lábbal, és síkos volt; azt határoztuk, hogy itt fáradt lovainkkal nem ugrunk, Andrássy egyet sem szólt, hanem az ároknak szorítá gyönyörű telivér fehér sörényű sárgáját, ha jól emlékszem »Griseldis«-nek hívta, s elnyargalt.

Többen nem helyeslék vakmerőségét; de az én rokonszenvenemet megnyerte; — ha ezen fiatal embernek

annyi szerencséje lesz az életben, a mennyi bátorsága és önállása van, messze viheti, gondoltam magamban; — sejtelmem nem csalt!

Alig láttam többé csak a koronázás alkalmával, erőteljes gazdag hajú, deli szép férfiú, — méltó párja bájos nejeinek.

A mit szemére hány a közvélemény egy része jelen nyomasztó pénzvizonyaink közt, az a honvédsereg alkotása; ez kétségbevonhatlanul az ő alkotása; de emlékezzünk vissza, mily sakk-vonás volt ez az akkori már-már aggasztó honvéd-agitáció ellenében; ez egyetlen vonással megnyerte a játszmát; hogy a honvédség oly mérvben fejlődött, hogy nem bírjuk meg az ebből eredő költségeket, — ez nem Andrássy hibája.

Mig köztünk volt, velünk volt az Ur kegye; az egész Deák-párt összetartott, a mint ezélünk komolysága s kötelességünk érzete parancsolta; még a gondviselés is szövetségelt vele, oly terméseink s oly áraink voltak, mint soha.

Ő külügyér lett, mint ilyen mikép, hogyan működik, nem tudom, de hogy jól működött, azt mindannyian érezzük; — a legválságosb korszakban vette át e fontos állást s fentartotta a békét a közös monarchiának kiszámíthatlan előnyére és üdvére maiglan.

Komolyabb következtési s már kezdetben elhibázott intézkedés volt a nemzetiségi törvény, ez is az ő alkotása; a főrendi háznál e törvény ellen nagy ellenszenv volt észlelhető, Tomesányi kezdeményezése folytán alakult egy szövetség, mely e törvényt a felsőházban megdöntötte, ha Andrássy egész tekintélyével közbe nem veti magát; így hallottam; megmondhatja Tomesányi igaz-e?

Andrássy lóra ugrásból

Rivettó nassói

De hogy a nemzetiségi tulkapások ennyire elmérgedtek, ez már nem Andrássy bűne; ez azon szövetségnek bűne, melyben a magyar tulzók a nemzetiségi tulzókat részesítették; »flectere si nequeam superos Acheronta movebo« — régen mondták, de a következése ma is az!

*

Ne gondolja senki, hogy mi a kezdet nehézségeit nem méltányoljuk, sőt azt hiszszük, hogy az akkori viszonyok közt, mikor anyi érdeket kellett kielégíteni, a szervezés alig történhetett másképp, — s minden egyebet alá kellett rendelni azon főcélznak, hogy maga a kiegyezés biztosítottassék — az államjogi hatalmas ellenzék ellenében.

Mi tehát minden tartalékgondolat nélkül a Deák-pártba léptünk; — nem mi szüntünk meg conservatívek lenni, — hanem a Deák-párt lett azzá a hatalmas ellenzék irányában; a kormányban történt személyi változások a Deák-párt lényegét, célját nem érinthették; a nemzet a kiegyezést azóta három ízben szentesíté; a cél, melynek elérésére egyesültünk, eléretett s biztosítva van; de ez, ha főfeladatunk volt is, egyedüli célunk nem lehetett; századok mulasztásait kellett pótolni a közélet minden terén, de örökös védelmi állapotunkból az örökös országgyűlés, interpellatio, petitió, delegatio és választások közt erre sem a törvényhozásnak, sem a kormánynak nem maradt elég ideje.

A mi a törvényhozás terén ez irányban történt elvont elméletek alapján — a tudományelvek méltánylatával történhetett; — de a viszonyok kellő ismerete

vagy méltánylata nélkül, a létező szükség félreismerésével, s így czélelleszen vagy helytelenül történt.

»Nem a nép fejlődését csupán, a nép hajlamát, sajátságait kell a népboldogítónak szeméi előtt tartani.«

Az 1867- és 1868-ki roppant termések és kivitel, az ennek folytán fejlődött vállalkozási szellem, mely szédelgessé fajult, eláztatott bennünket, elfelejtettük komolyan szemügyre venni, »quid ferre veleant humeri, quid ferre recusent« s így azon kellemetlen helyzetbe jutottunk, a melyben vagyunk; — de a főszerencsétlenségünk egyedüli vezérünknek közbejött hosszú betegsége! — nem kisérheti nemzeti fejlődésünket szokott éber figyelemmel; — ő volt a párt feje, ő gondolt mindnyájunk helyett, s ha szükségessé vált, cselekedett, vagy parancsolt!

Ezen viszony folytán állt erősen, mint Sion hegye a Deák-párt, — ezen viszony meglazult, mióta Deák nem vezet többé bennünket, s így jutottunk azon válsághoz, mely egyelőre pénzügyi viszonyainkban nyilvánul, — s állami és nemzeti létünket veszélyezteti, s a fenyegető állami »banqueroute« nem kevésbé veszélyes »Batu khán« csordáinál!

*

Meg kell mentenünk hazánkat e fenyegető veszélytől — s erre egyesülni kell minden becsületos magyar embernek, ezt kétségbe nem vonja már senki — de hogyan? ez a kérdés?

A közvélemény egy része új pártalakulást követel! mert a jelen pártállások nem »természetesek, nem egész-

ségesek« ; — a Deák-pártban van akárhány liberális, — de a kiegyezésnek barátja; — a balközépen van akárhány conservatív, de a kiegyezésnek ellensége.

A pártok természetes fejlődése egy gyorsabban haladó, ugynevezett liberális párt, s egy mérsékeltbben, de haladó, ugynevezett conservatív pártot feltételez; azért alakuljunk ezen vonzalmaink s meggyőződéseink szerint; az ily értelemben vett pártkormányok váltsák fel egymást, pótolja az első a második mulasztását. — mérsékelve a második az első tülhajtásait; ez mindkettő az állam érdekében történik; így van Angliában, Csernátóni is így észlelte hosszú évi figyelmes tapasztalata folytán.

Igy van Angliában s reményilem így lesz nálunk is, de ez időszereint nincs így s nem is lehet így, ennek oka a középbal, melynek erélyes, ügyes organuma az »Ellenőr«.

Angolországban felváltja egymást a wigh- és tory-párt a kormányban úgy, mint az ellenőrzésben, a mint a fejlődött közvélemény egyiket vagy másikat pártolja; a wigh opponál a tory-kormánynak, hogy bizonyos eszméket valósítson saját haladási értelmében, s ha többségre jut, átveszi a kormányt s megkísérli, — de akkor a tory-párt opponál, hogy a mondott eszméknek a mondott szellembeni keresztülvitelét akadályozza, s ha többségre jut, visszaveszi a kormányzatot, megkísérli az eszmét elejteni, vagy saját conservatív értelmében életbe léptetni; s bármely párt győz, az ország léte, államisága, alkotmányos megizmosodott intézményei nem veszélyeztetnek; — a jólét, a szabadság kisebb-nagyobb, azonnal elérendő vagy még elnapolandó foka felett vitázik a két

nagy párt; de az alkotmány alapelvei a pártviták tárgyát nem képezik!

És miben opponál az ellenzék a Deák-pártuak; — a haladási kérdésekben? nem, ezeket akadályozza, ha kell, agyonbeszéli; — nem kell neki census alapján választási törvény; nem választja el a törvénykezést a közigazgatástól, fenn kívánja tartani a megyék omnipotens autonomiáját a parlamentáris felelős kormány mellett; — nem kell nekik a helyes közigazgatást feltételező kinevezett törvényhatósági tisztviselő, stb.

Az oppositio nem a szükség által kijelölt gyakorlati korszerű haladási kérdések körül forog, ez mélyebbre irányoztatik; a kiegyezés, s így jelenlegi államalaptörvényeink ellen irányoztatik.

És ez a különbség az angol wighok és a magyar oppositio közt, de egyszersmind természetes következése ennek, a »nem egészséges párt-állások«.

Csernátony álláspontjának védelmére szivesen hivatkozik angol államférfiak tekintélyére és ismeri ezeket; nem emlékeznék Burke, a nagy államférfiu e szavaira: »Politikában igazság nem létezik, csak meggyőződés; és így az igazság nem czélja a törvényhozásnak, hanem egyedül a czélszerűség; ha az igazság volna fő tárgya a politikának, akkor a pártok eszméjét nem lehetne védelmezni«?

Az ellenzék követelései elméletileg igazságosak lehetnek, de a czélszerűség mást kíván.

Az ellenzéknek nem kell delegatio, — jó! mondjon jobbat a közös ügyek alkotmányos tárgyalási módjáról; mert a közös ügyek létezését és tárgyalási szükségét ő sem tagadja!

De nem mond s a mit mond, saját maga sem hiszi.

Szerinte tárgyalja ez ügyeket a monarchia két törvényhozásának küldöttsége, — a paritás alapján.

Tegyük fel a nem messze fekvő lehetőséget, hogy a két országgyűlés bizottságai meg nem egyeznek; appellálhatják, mindegyik véleményét saját küldöikhez, — s ha ezek sem egyezhetnek?! — Ha nem teljesedik is ez időközben a »Roma deliberante Saguntum perit« — a hatalmat kényszeríti a kérdésnek önkénytes s így absolut hatalommal megoldásra.

Szerinte nem kell közös hadsereg, és így nem kell közös hadügyér, delegatió; és elég a közös főhadur a király és császár.

Nyolczszázezer emberre van szüksége a közös monarchia biztonságának, — népesség tekintetében úgy állunk mint 42 a 100-hoz, — megbírnánk-e mi ezen arányban a közös monarchia biztosságának költségeit?

E kérdésre vonatkozólag Tisza már nyilatkozott, és ez igen szép és nemes volt.

A lajthántuli tartományokat kevésbé veszélyeztető és így népszerűtlen háboru esetében, fektethetnénk-e annyi reményt az austriai hadak lelkes segélyére, mint a közös hadseregére?

És ezen kérdést a lajthántuliak nem vethetik-e fel ily formában?

Végre tőlünk függ-e, ha érdekiünkben volna is, a helyzet átalakítása?

Meg lesz a természetes és egészséges pártállás — csak hagyjon fel a középpárt a természetellenes egészségtelen meddő államjogi oppositíójával.

*

Roppant csapás a nemzetre, hogy oly sok tehetséget, munkaképességet, jó szándékot, becsületességet, hazafiui áldozatkészséget nélkülöznie kellett nem csak, de az ellenzék ellen kell elfoglalt saját álláspontját megvédenie; — a nemzetre nézve csapás ez; mert a védett és védendő álláspont már nem a Deák-párté, hanem a nemzeté.

A kiegyezés jelen államiságunk létalapja; nehéz idők, roppant küzdelmek után szereztük meg a nemzetnek — a nemzet ragaszkodik ehhez mint ez időszerinti léte feltételéhez — ez időszerint ez a »noli me tangere«; ez idő szerint a nemzet többsége ennek tartja.

A *pragmatica sanctió*t, melyet 1623-ban kötöttünk dynastiánkkal — s ez által az akkori örökös tartományokkal, saját szabad akaratunkkal, öntudatosan önmagunk feletti elhatározási jogunknál fogva a magyar király az austriai császár és lajthántuli népeknek törvényes formák közti beleegyezésével módosítottuk; az 1874. XII. t. cikk az újabb *pragmatica sanctió*nk.

Ki merné állítani, hogy ez több erővel bír a réginél, s hogy nem fejlődhetnek viszonyok, melyeknél fogva a király, a császár saját és a lajthántuli népeknek érdekében ezen újabb alaptörvényeink módosítandók lesznek?

De ez idő szerint ezt csak az ellenzék, a nemzet kisebbsége kívánja; — más senki!

A nemzet többsége ezen törvények védelme alatt akar államilag, alkotmányilag és nemzetileg megerősödni.

Ez idő szerint az államjogi ellenzéknek nincs létjoga; azt követeli a nemzet képviselőtől, mit a nemzet nem akar; ezt a nemzettől, a megbizótól, követelheti a választások alkalmával, mikor a nemzet nyilatkozik; de nem az országgyűléstől, mely a nemzet megbizottja.

Az országgyűlés többsége a nemzet többsége, s ez előtt a kisebbségnek alkotmányos fogalmak szerint meg kell hajolnia.

Kénytelenek vagyunk elismerni Tisza és több bal-középpárti férfiú tudományát, képességét, államférfiúi tehetségét, de velük a jelen nyomasztó viszonyok közt sem egyesülhetünk; tiltja ezt küldőinknek ez idő szerinti akarata, ez pedig a nemzet többségének akarata, — és így alkotmányos fogalmak szerint az összes nemzeté.

Az ellenzék állása ellenkező; az ő küldőiknek a választás alatt nyilvánult akarata nem volt kivihető, a nemzet többsége mást akar, ők, ha fogalmuk van az alkotmányosságból folyó kötelességek felől, meghajolnak a törvényes többség akarata előtt, a kisebbségnek a többség elleni erőszakolása politikai bűn, — alkotmány szent ségtörés!

Mi nem egyesülhetünk veletek, de ti egyesülhettek velünk!

Meddő eddigi működéstek, pedig áldásdus lehetne!

Mondjátok ki tartalékgondolat nélkül, hogy elfogadjátok a többség államjogi álláspontját s meg lesz a »természetes, az egészséges« pártalakulás!

Nincs ember az országban, ki meggyőződése folytán többet áldozott volna a haza érdekében (saját telfogása szerint) mint Tisza Kálmán — nem tanult annyit senki, nem dolgozott annyit senki, feláldozta viruló ifjuságát, az élet minden gyönyörét kötelességérzetének.

Töröld aggályaid közül s így a napirendről a ki egyezés kérdését; aggályaidat lelki szemed előtt lebegő

események lehetősége táplálja; aggályaidnak nyilvánítására tulérzékeny hazafiuságod készlet!

Aggályaid ez idő szerint alaptalanok, ezek nyilvánítása felesleges; de ha tisztábban látnál is mint mi, akkor is időelőtti; s áldozatidnak megfelelő sikert arathatsz az általad imádott haza szent érdekében.

Meglehet, hogy népszerűségedből vesztenél, de ez csak eszköz, nem végezel.

Leszsz hírneves vezetője a wigh-pártnak, s küzdeni fog ellened a magyar tory-párt s meg lesz a haza érdekében annyira kívánatos természetes egészséges párt-állás.

»Nam quae immota quies semper premit, illa peribunt;
Sed quae continuo sunt agitata, manent.«

De a Deák-pártnak addig is kötelessége megelőzni a válságot: nélkülletek, sőt ellenetek ha kell!

Conservatív párt most nincs, mi a Deák-pártban képezzük a jobboldalt; de csak a Deák-párt keretén belől kívánjuk érvényesíteni meggyőződésünket.

A pártok természetes és egészséges alakulása nem tőlünk függvén, a kibontakozás ezen módjáról sem szólhatunk.

*

Nem szólok ezután nyájas olvasóm többes számban, mert azt érintem, a mit szerintem hazánk conserválásának érdekében a Deák-pártnak kezdeményeznie és mielőbb életbe kell léptetnie.

Jelen rendszerünkkel, a mint ez hat évi gyakorlat alatt kifejtett, sem kormányozni, sem adminisztrálni, sem törvényt hozni, sem bíraskodni, szóval az állam functióit úgy mint szükséges, teljesíteni nem lehet — bár kikből

álljon is a kormány; de ezenfelül oly roppant drága, hogy Magyarország financialiter meg nem bírja.

Meg kell tehát változtatni az egész rendszert minden ágazataiban — jobbra és olesóbbra.

De a rendszerváltoztatást csak úgy értem és úgy fogadom el, hogy nyert szabadságaink és vívmányaink ez által kárt ne valljanak, azaz: a módosítások a népképviselet és parlamentaris kormány keretén belől történjenek, — miveltségi és anyagi tehetségeink fokával hozassék rendszerünk összhangzásba.

Jelenlegi választási törvényeink szerint minden 30,000 lélekszámra esik egy választandó képviselő, jelenleg van 447.

Ezen szám összehasonlítva az európai egyéb a népképviseleti alapon álló alsóházokhoz is sok, — de tekintve nemzeti miveltségünk fokát, bőbeszédűségünket, pénzviszonyainkat, még sok törvényhozásilag rendezendő viszonyainkat, nemcsak felesleges, de hazánk fejlődési szempontjából káros is.

Hét éves tapasztalás bizonyítja, hogy a képviselőház jelen eljárása mellett semmiféle kormány nem képes sem ezélszerűen kormányozni, sem administrálni, sem a szükséges törvényjavaslatokat előkészíteni; — mert rendszeren 9—10 hónapig tartunk országgyűlést, melyeknek tárgyalásai a ministerek figyelmét igénybe veszik, nem számítva az interpellatiók özönét.

Nincs nekünk annyi törvényhozásra képesített egyéniségünk, hogy 447 képviselőt választhassunk — de ha van: elvonunk minden képességet s munkaerőt a közélet minden teréről; pedig nem a törvényhozásból él, fejlődik s izmosodik a nemzet egyedül.

Fel kell emelni a számot, melyből egy képviselő választatik 30 ezer lélek-számról 60 ezerre, s így lesz 447 képviselő helyett 225.

Megnyertünk ez által egy évben négy hónapot, s $\frac{1}{2}$ milliót.

Emnek folytán meg kell szüntetni a tömeges választást; a képviselőválasztás megejtetik minden nagy községben, s a körjegyző tartózkodásának helyén — a választások szavazat-lapokkal történnek, az erre kiküldött bizottságok előtt, mint a megyei bizottsági tagok választásánál; s pedig azért, mert nem lehet kivánni a gyéren népesített vidék lakosaitól azt, hogy 4—5 mértföldnyire utazzanak ezen jogukat gyakorlandók; nem volna oly sok erkölcsöt rontó botrány, nem véres verekedések s emberölések; nem kerülne annyiba az államnak a katonaság mozgósítása; hisz a hány választókertület van, annyi századot kell mozgósítani.

A választási jog censusra fektetendő.

*

A 48-i törvény tiszteletben tartandó, az országgyűlés csakis a téli hónapokban tilhet együtt, azaz november, december, január és februárban, ez elég idő arra, hogy a zárszámadások megvizsgáltassanak s a jövő évi előirányzat megállapittassék; s marad idő, míg az illető bizottságok a számokat tanulmányozzák, arra, hogy az érzett szükségek érdekében a korszerű törvények is megalkottathassanak.

*

Nem bírja el állami pénztárunk a létező 9 ministeriumot, de ennyi Magyarország 4000□ mértföldjének és 14 millió lakosának nem is szükséges.

Nem szükséges az önálló kereskedelmi s önálló közlekedési ministerium, ezen két tárca természeténél fogva egy irányban összhangzásban vezetendő és egybe kapcsolandó — csak akkora személyzettel a mekkora okvetlen szükséges.

*

Cultus és nevelési ministerium feloszlatandó; teendői átteendők a belügyér egy erre alakítandó osztályába.

1848. előtt, ez összes ügyet a helytartótanácsnál két, a cancellariánál egy püspök, 3 titkár, 3 fogalmazóval és 6 írnokkal kezelte.

1848-ban pedig a ministerium alakulása után, 2 tanácsos, 2 titkár, 2 fogalmazó és 6 segéd személyzetből állott az egész apparatus; később az igaz, hogy szaporított, de nem mintha ezek meg nem bírták volna a munkát, hanem azért, mert sok volt a megjutalmazandó.

*

A tanfelügyelőségek mint tökéletesen haszontalanok, megszüntetendők, s ez a törvényhatóságokra bízandó.

*

Az igazságtigy legyen a miniszerelnök tárcajaja; csak két osztálya van, a codificationalis és a személyes ügyeket elintéző.

*

A parlamentarizmus következménye, hogy a hatalom központosítsák, a munka pedig decentralizáltsák.

Mielőtt ezen elv gyakorlati alkalmazását megkísérteném, pár szóval meg kell érintenem jelen megyei viszonyainkat.

A nemzetnek már 1848-ban tisztában kellett lenni azzal, hogy a parlamentarizmus a felelős kormány eszméjével a régi megyei autonomia össze nem fér; hiába ígérte ezen problema megoldását a lángeszű Kossuth, megoldani nékie sem sikerült, — a 48-ik előtti megyei élet elhalt, nemesak intézményeinkben — de ezek folytán a nemzet keblében is.

Míg a kiváltságos osztály képviselte a megyei törvényhatóságot, melynek amyi félteni s megvédenie valója volt lefelé mint felfelé; míg a törvényhozásban törvényhatósági egyéniségét, utasítás s követválasztás által érvényesíthette, megbizottját visszahívhatta, — a felsőbb rendeleteket tisztelettel félre tehetette; míg itt lehetett babérokot szerezni népszerűségre vagy hivatalra stb.: addig a magyar nemzet politikai életének szíve volt a törvényhatóság. De elfogadván a népképviseleti rendszert, az egyenjogúság elvét, a parlamentarizmus törvényhozás javára lemondottunk eddigi politikai személyes jogainkról, s hogy a parlament hatalmas lehessen, talán tulságos mérvben; — de most így van; nincs tehát megyei élet többé, s a régi értelemben nem is lehet.

A mi felvillanyozza a törvényhatóságot, ez a választás, — de ez is megszűnik lassanként, mert nincs kikből választani, ez is természetes; fejlődött s élénkebb viszonyainknál fogva csaknem minden megyében a központi

tisztviselőknek, a központban kell lakniok, — a járási tisztviselőknek pedig a járás központjában; nem lehetnek tehát gazdák és tisztviselők egyszersmind.

Minden nagyobb műveltségű egyéniség a törvénykezési pályára lép, mert nagyobb fizetésben részesül, vagy a törvényhozásban kíván részt venni, mely ambícióját s talán anyagi érdekeit is inkább kielégíti, s így a közigazgatásra marad, a mi marad; — és ez ismét természetes, mert a törvényhozási pályán minden lehet, a törvénykezési pályán jobban fizetik s biztos az állása, míg a közigazgatási tisztviselőt választják, — s bármily lelkiismeretes, szorgalmas tisztviselő lett legyen is, ha egy befolyásos családnak nem tetszik, vagy egy ilyen tagjának kell helyet szerezni — az előbbit, már beiskolázott kitűnő alispánt, főjegyzőt, szolgabíró, elejtik; ne csodálja tehát senki, ha a hivatásuknak megfelelni képes egyéniségek csak gyér számmal vállalkoznak a megyei hivatalokra; — s rendszeren rossz gazdák mert tisztviselők is, vagy rossz tisztviselők mert gazdák is.

Azért szerintem a most választás útján hivatalviselő tisztviselők törvény által élet hosszára megerősítendők, — csak a törvényszabta fegyelmi eljárás útján mozdíthatók el, a másodszori fegyelmi eljárás után, a főispán felterjesztése folytán, a belügyminister hivatalától elmozdíthatja, s a megürestilendő állások a főispán ajánlata folytán a belügyminister által kinevezés útján töltendők be.

A nyugdíjazási rendszer úgy alakítandó, hogy csakis a tisztviselők fizetéséből, illetőleg ezen célra levonásból létesítessék, mint ez a vasuti társaságok által hivatalnokai érdekében történik; a tisztviselő ha hivata-

lának megfelel, fokonkint a főispánságig vihesse szolgabírói segéd szerény állásából is.

A főispán rendelkezék minden tisztviselő felett, legyen feje és ellenőre a megyei összes közéletnek, az állami közigazgatás s önkormányzat és igazságszolgáltatás minden ágának, a törvényszéknek, az adóhivataloknak, pénzügyéreknek, telekkönyvnek, az árvaszéknek, a börtönöknek stb. úgy hogy a közélet minden terén előfordulható panaszok folytán vagy segíthessen az illető sérelmén, vagy segíthessen; — kell tudnia, hogy teljesít-e az állam hivatalnok kötelességét; — s ennek kell tudnia, hogy hivataloskodását éber szemmel kíséri a központban időző főispán.

Minden egyén tudni fogja hol keresse bajának orvoslását, s az életre való tevékeny szakértő főispán jóállhat minden tisztviselő becsületes munkásságáért, a közrendért, szóval a megyék lakosságának jólétéért, és ha kötelességét mulasztaná, felelősségre vonandó.

Lesznek tanult, befegyelmzett, becsületes, ellenőrzött felelős tisztviselőink; csak így fog az adó behajthatni, így fog eleje vétethetni a sok csempészetnek stb., mely most a kincstár kárára gyakoroltatik; és csak így lehet fejlődöttebb viszonyainknak megfelelő jó közigazgatás.

Minden egyéb maradhat egyelőre az 1870. 42. t. cikk értelmében — mert minden egyéb változtatás pénzbe kerül.

De a mondott törvénynek fennt ajánlott változtatása okvetlen és azonnal szükséges, ha az »ázsiai állapotokból« szabadulni akarunk; — s hogy nemzeti s államiságunk ellenségeit azon térről, hol e tekintetben

kimondhatlan károkat okozhatnak s okoztak már, kiszoríthassuk; mert a nem-magyar ajku népek megelégtültek, de megronthatják a más irányban rajongó szolgabírák!

*

A köztünk élő kisebbségben lévő nemzetiségek már is tulságosan féltik nemzetiségüket; s a magyar-nemzet egy része saját nemzetiségünket s államiságunkat a köztünk élő nemzetiségek által hiszi veszélyeztetve lenni; az ebből már is észlelhető fesz és aggály nagy bajjá nőheti ki magát, holott egyiknek sincs komoly alapja.

A nemzetiségek megnyughatnának, hisz biztosítja ezeket majd ezeréves egyttlétünk, nemzeti történelmünk, s talán büszke öntudattal mondhatnánk, nemzeti jellemünk; — hisz nemcsak 1848-ban, de 1867-ben is (s itt jó lesz megemlékezni a nemzetiségeknek, mik történtek e közben) újra és ismét kimondotta a magyar nemzet, a magyar állam, nemcsak a képvisleti rendszer, de az egyenjoguság elvét is, melyek szerint Magyarország minden polgára, bár mikép zengjen édes anyai nyelve, bár mely társadalmi osztályhoz tartozék, bár mi formák közt dicsérje az Ur Istent, a magyar alkotmányosság szabadságaiban s jogaiban egyformán osztozik, s így egyformán osztozik velünk a magyar nemzettel.

De mi odább mentünk, meghoztuk feleslegesen a nemzetiségi törvényt; feleslegesen, mert a népképviselőlet és egyenjoguság elvének elfogadása után minden különleges nemzetiségi biztosítás felesleges nemcsak, de a kiváltság színét viseli; mi a mondott elvekkel összhangzásba alig hozható; de meghoztuk a legtulzottabb nemzetiségi igényeknek kielégítésére, a legtulzottabb

nemzetiségi feltékenység megnyugtatóására; gyanítottuk már akkor, hogy ezen törvény lesz a trójai fa-ló. Andrassy pressiója alatt ment keresztül a képviselőházban, ennek pressiója alatt a főrendiházban is; — a tisztakeblü hazafi Tomcsányi és a saját igen világos feje, erélyes jelleme és nemes szive sugalata szerint járni szokott Majtényi utolsó perczig elleneztek, csak azért nem szólottak fel, hogy ne látszassanak Andrassy személye ellen opponálni, mikor sikert, már csak hatan lévén, úgy sem remélhettek; — Keglevich Béla még nem működött a főház terén, kár, ez alig engedett volna.

Meghozatott s szentesített a nemzetiségi törvény s így a nemzetiségeknek sem okuk, sem joguk, sem ürügyük a féltékenykedésre, a nyughatatlankodásra!

De a nemzetnek sincs ez idő szerint még oka államiságunkat a köztünk élő nemzetiségektől félteni.

Igaz, hogy a nemzetiségek egyes ambitiosus fanatikusi ezen törvény alapján izgatnak ellenünk; de vigasztaljon az, hogy egyesek, s csak izgatnak, s azért izgatnak csak, mert nem lázithatnak, nem lázithatnak pedig azért, mert, a mint nem lehet ráfogni nemzetre vagy államra, hogy szabad és boldog ha nem az: úgy nem lehet ráfogni az ellenkezőt sem, hogy elnyomott nyomorult paria, ha nem az; nem lázítanak mert nincs mivel, és így nincs kit.

Egyesektől pedig, bár mennyire fanatisált rajongók legyenek: egyesektől államiságunkat ez idő szerint, hála Isten! nincs okunk félteni.

*

Feltűnő, hogy ne mondjam jellemző az: hogy míg összes Európában nincs állam vagy political nemzet,

mely tisztán egy nemzetiséggel díszkedhetnék, ezen kérdés mégis soha vagy igen ritkán fordul elő, míg mi nálunk minden alkalommal, minden untalan, mint az a bizonyos parafa- vagy mythos-féle tengeri kígyó, felíti hydrafejét; s ha ennek okát kutatjuk, azon meggyőződésre kell hogy jussunk, mikép ennek is úgy mint sok más bajnak kuforrását, culturalis viszonyainkban leljük fel; mert más államokban, jelesen a nyugot-európai államokban élő, kisebbségben lévő miveltségek, rég elismerték a tudomány által felállított azon axiomát s elfogadták annak logikai következtetéseit, mely szerint: minden állam tartozik állami funkciót saját állami nyelvén teljesíteni — mert ez az államiság követelménye s kelléke »sine qua non«; de magán funkciót teljesítheti minden polgár azon nyelven, melyen nékie tetszik; mert ez a személyes szabadság követelménye »sine qua non«.

Alkalmazzuk a tudomány ezen elvét saját viszonyainkra.

Állami funkciók: a törvényhozás, bíraskodás, és a törvények végrehajtása, azaz, az állami közigazgatás; ezeknek tehát, s mindemnek mi ezek keretébe tartozik, Magyarországon magyarul kell történnie, mert ez a magyar államiság követelménye »sine qua non«.

De ezentúl a gyermekszobai nevelés, a vallásos oktatás, a tudomány, a művészet, ipar, kereskedelem, szóval a magán-élet minden terén, mindenki azon nyelvet használhatja, melyet legjobban ért, szeret, mely nékie legédesben zeng; szóval, melyet használnia tetszik, mert ez a személyes szabadság követelménye s kelléke, »sine qua non«.

Igaz hogy ezen a tudomány által felállított vonalt

nyug kijelelni, hogy attól soha semmiféle különleges viszonyok közt is egy hajszálnyira se lehessen eltérni, igen nehéz; de a gyakorlatnak az elvvel összeütközésbe jönni nem szabad; mert a tudomány maga is az örök igazság változhatlan elvein nyugszik; ezen változhatlan elvek nyomán jártak el böles elődink, ezen elveket tartsuk mi is szemeink előtt minden intézkedéseinkben; de tartsuk fel egész erélylyel, sőt ha kell egész szigorral, s nálunk is megszünt azon lidércz, melyet nemzetiségi kérdésnek neveznek.

*

Régi időkben egy nemzetiség, egy nemzet, elnyomta a másikat, meghódította az erősebbik a gyöngébbiket; a mi szelidebb századunkban ez csak erkölcsi erőszakkal történt; de minden néven nevezhető erőszaknak ideje a jogi államokban lejárt; most is meglehet, sőt az állam érdekében meg is kell hódítani a kisebbségben lévő nemzetiségeket, de ma már csak egy módja van: a főlénynék azon előnyével, melyet a nagyobb miveltség, tudomány, ipar, kereskedelem, jólét, szabadság s végre a nagyobb politikai érettség nyújt.

Nemesak meglehet hódítani a kisebbségben lévő nemzetiségeket, de meg is kell nyerni, az állam érdekében: a szoros igazságon tuli méltányossággal.

Annnyira lelken meggyőződése, hogy el merném vállalni a felelősséget világ és ország előtt, mikép az esetben ha a köztünk élő nemzetiségek hebizonyítanak azt, hogy legalább is szeretik annyira közös hazánkat, mint szeretik édes anyanyelvüket és nemzetiségüket, a magyar állam elmenne az engedékenység, a méltányosság végletéig.

De azok után, miket most tapasztalunk a nemzeti-
ségek egyes fanaticus rajongói részéről, a közélet minden
terén, s pedig a nemzetiségi törvények irtügye alatt
államságunk elleni irányban; — kötelességünk a nem-
zetiségi törvényeinket vagy legalább azon czikkeit, me-
lyek államiságunkat már is sértik, s a melyek alapján
izgatnak ellentünk, eltörölni; az egyes rajongókkal pedig
— éreztessük államiságunk, nemzetiségünk méltóságát;
élő törvényeink egész súlyát; szorítsuk ezeket törvé-
nyeinkkel, törvényes uton, törvényeink tisztelendő
korlátai közé; ezt parancsolja államiságunk, ezt paran-
csolja, a köztiünk élő nem-magyar nép nyugalma!

Hogy a nem magyar ajaku népünk nyugodt, jó s
szereti közös hazánkat, újra bebizonyították Radvánszky
és Ujfalusy főispánok, e tárgyban a közjegyzőkről hozott
törvények alkalmával tartott remek beszédjeikben; —
pedig az egyik szatmári, a másik zólyomi főispán!

A nép mindenütt jó, csak vegyük el az ambitiosus
rajongóktól a nagy dobot, melytől ugyan nem fél
senki, de mely minduntalan felriaszt bennünket a mind-
nyájunkra nézve annyira szükséges lelki nyugodalmunk-
ból; és megszünt a nemzeti kérdés Magyarországon is.

Ha a mívelt, tanult becsületes Csernovicsok és Mo-
csonyiak írának ezt helyettem, ők! kikre annyian hall-
gatnak; mennyi érdemet szereznének a közös haza irá-
nyában, mennyi elismerésre számíthatnának a magyar
és saját nemzetiségük részéről!

Tököly Sabbas 1790-ben september 9-én a szerb
nemzeti congressuson a szerbeknek a magyarokhozi
simulást ajánlva, akkor tartott gyönyörű beszédjében; s
még ma is áldja érte a nemzet, s a közhaza.

Ilyen szerepre teremtett benneteket a gondviselés,
azért áldott meg benneteket az ur! hogy tehetségeitek
ez irányban érvényesítsétek; — aztán, de csak aztán
követeljetez tőlünk saját nemzetiségtek érdekében; s a
mi méltányosságunkat csak az államiság követelményi
fogná korlátozni.

Századokon keresztül élünk együtt, sohasem akar-
tunk benneteket nemzetiségtektől megfosztani; de állami-
ságunk ez idő szerint igazságot és szigort követel, a nem-
zetiségek egyeseinek kihágásai és centrifugalis hajlamai-
val szemben.

Ti, kiket becsületességteknél, tudományotoknál,
társadalmi állástoknál, befolyástoknál fogva »Tököly«
szerep illet meg — ezt kövessétek, és hálára kötelezen-
ditek saját népfajotokat s a közös hazát! Csernovicsok,
Mocsonyiak! titeket illet meg a vezérszerep, de nem
Mileticset és Babest!

*

Sajtótörvényeinket gyökeresen meg kell változtat-
nunk a hét évi tapasztalás alapján; a mint most állanak,
nem védik a közerkölesiséget, nem a magán becsületet;
az első az állam, a másik a magánosok kincse.

Az erkölestelen, szemtelen ponyva-irodalom, zug-
lapok megmételtyezik anyagiságukkal becsületes népün-
ket; félrevezetik jogérzetét, lelkiismeretét, leteszik és
érlelik az erkölesi banqueroute csiráit; e pedig veszélye-
sebb a financialis eridánál, ezt egypár jó év, egypár jó
törvény rövid évek alatt eltávolíthatja; amazt csak az
absolutismus.

Igazságtalanok voltak őseink, és egy része a még

élő nemzedéknek, a köztünk élő izraelita vallás és nemzetiség irányában, — ki merné ezt tagadni?

Egy a természettől tehetséggel, mivelődési fogékonysággal, önmegtagadással, tevékeny szorgalommal, szóval minden polgári erkölcsökkel bőven megáldott népfajt minden polgári jogokból századokon keresztül kizárni, lelkiismeretlen, igazságtalan, inpoliticus intézkedés.

Felismertük ezt, és az 1848-ik törvények mulasztását egyhangulag pótoltuk.

És azóta ti elfoglaltátok azon állást a közélet minden terén, mely benneteket méltán megillet, s miután a pénz és a sajtónak nagyobb része kezeitek között van, állástok kiváló lett.

Természetes, hogy a századokon keresztül ellenetek elkövetett igazságtalanságainkat, a legjobb szándok sem képes veletek azonnal elfelejtetni; — ezt mi jól tudtuk; de ennek ellenére is örömmel mondtuk ki az emancipációt és az egyenjogúságot.

De ha a még élő nemzedék, ősei mulasztását egyhangulag pótolta; felejtsetek ti is, hogy őseink üldöztek benneteket!

A közélet minden terén hiven és kitünően feleltek meg az emancipációhoz kötött reményeinknek; — hány kitünő orvos áldozza fel minden tehetségét a szenvedő emberiségnek; hány tündöklök a tudomány, ipar, kereskedelem, a szaktudományok, sőt a hazai nyelvészet terén, kitünő sikerrel; hány a háladatlan politikai terén; minden parlamentnek diszére válnék egy Falk vagy Wahrman.

Csak egy téren jártok tévuton, és ez a legkényesebb, a legsikamlósabb, a vallás-irodalom, és rajz terén!

Ugyan mikor és hol tüünk mi magyar katolikusok vallástokból gunyot? és ti teszitek minden untalan, minden alkalommal; mi jogosít benneteket? hisz vallási érzelmeink kizárólagos sajátunk, mint sajátotok a tietek; mi joggal, mily ürügy alatt nyulhattok ahhoz szentségtelen, avatlan kezekkel? — ez méltatlan, ma már igazságtalan eljárás részletekről — (engedelmet! csak azokat érthetem kik így cselekesznek).

Vallásos érzelm ellen intézett guny nemcsak az illetőt sérti, de sérti milliomok jogát és érzelmeit.

Ti, kik annyira tiszta fogalommal bírtok a jog és igazságról, jól tudjátok, hogy a vallás az érzelm szülöttje — s ha ártatlan, elítélés tárgya nem lehet! bár miből álljon is az.

Ti jól tudjátok, hogy csak két szenvedély van, mely korlátlan rajongássá fajulhat, mely kivetkőzteti az embert emberi természetéből: a hazaszeretet és a vallás!

Ti jól tudjátok, hogy minden egyes gunyotok nem egyest, de Magyarországon 7 millió, az egész világon 240 millió embertársatokat sérti.

Mindenki, a ki ebben találja halvány gyönyörét vagy e téren akar kitünni, jól tudhatná, hogy »sunt certi denique fines«, stb.

Végre tudhatnátok azt is, hogy minden actionak megvan a maga reactioja!

Mi testvéreknek fogadtunk be benneteket, ne kívánjátok elődink igazságtalanságát rajtunk megboszulni; nem tudom tiltja-e ezt vallástok? de tiltja miveltségtek és azon polgári és társadalmi állás, melyet hogy elfoglaltok, tagadhatlanul saját érdemetek, s mi megnyugvásal, sőt örömmel vettük.

Epimetheus szerepe nem rejlik nemzeti jellemtekben, és veszélyeztetné saját érdekeiteket.

*

Nem illik ugyan a sajtó fejezetébe, de eszmetársalat folytán, egy kis megjegyzést kell tennem a romai cath. clerusra.

A jelen kor anyagi iránya minden eszményiség irányábani guny bánthatja a magyar rom. cath. clerus lelkiületét; s lélektanilag felfogható azon elszigeteltség, melyet részéről tapasztalunk, de nem igazolt.

A clerus léte és működése jogosult, ha teljesíti kötelemait s megfelel azon nemes hivatásnak, melyre vállalkozott.

A falusi catholicus plébános, a ki hiveinek igazi pásztora, a gyermekek tanítója, az iskola felügyelője, a tanító s tanulók ellenőre, a tudatlanok tanácsadója, a megszorultnak hitelezője, a betegek orvosa, az ellenségek kibékítője, az elbizottak mérsékelője, a kishitűek lelkesítője, — a haldoklók, árvák és özvegyek vigasztalója; a saját személye irányában szigorú, a mások gyengeségeit elnéző, hibáit mentő, a szó teljes értelmében a szeretet vallásuak főnkelt lelkipásztor, emelt fővel járhat; a közszeretet s tisztelet tárgya még ott is, a hol kevert vallásu községekben ismerik ilyennek.

Ha pedig a gondviselés kanonoki vagy püspöki székre emeli, ha ott is gyakorolja hivatási kötelességeit, ha mindazt, mit mint falusi plébános kicsinyben esekély eszközökkel gyakorolt, most hatalmasan s nagyobb mérvben teszi, egy egész vidék jótevő nemtője lehet.

De ha a szeretet vallását nem érti, mások irányá-

ban türelmetlen, elzárkozik a világtól, a társasélettől, nem ismeri a viszonyokat, az embereket, a kor kérdéseit, a jelen szükségzeit, a jövő reményeit, csak saját szeretett énjének él, akkor nem felel meg hivatásának, s a köztiszteletre nem számíthat!

Kérdezzétek meg a kalocsai, szatmári vagy pécsi szegényeket, kit szeretnek a gazdagok közül legjobban? azt fogják felelni a »püspököt«. Nem is kérdi Haynald, Kovács és Schlauch, nem az egri érsek Samassa, hogy lettél szegény? mi a vallásod? hanem segít; — a hol a szegénynek, a tudománynak, a nevelésnek, a művészetnek, a hazai irodalomnak támaszra, anyagi segélyre van szüksége, ott segítenek örömmel; — hiveik közt élnek, a nyilvános életnek factorai, a köztisztelet és szeretet tárgyai ezek, s mindazok, kik ezeket követik.

A pesti országuton lépdelt sebes léptekkel Haynald, meglehetősen hig sárban.

»Nézd azt a catholicus főpapot, mondá egy suhancz, hogy tiporja a sárt, mint egy baka; fősvény pap lehet!«

»Igen, felelé a másik, fősvény fiakkeron járnai, hogy a szegényeknek 5 forinttal többet juttathasson, felelt a másik, s midőn összeérve találkoztak, mindkettő tiszteletteljesen köszönté a nemeskeblű, világmíveltségű, türelmes, igazi magyar főpapot!

Magyarország fejlődésében a romai catholicus clerus mindig főszerepet vitt; annyit köszönhet a haza minden nemes intézete bőkezűségének, hogy ezt a jelen háladatlan kor sem felejté; s ha majdan felejtetni fogják, ha aláássák történelmileg megillető állását s befolyását, csak saját maga, a romai catholicus clerus lesz az oka.

Legyenek igazi lelkiatyái hiveiknek, éljenek a nem-

zettel a hazáért, járjanak előttünk minden jóban, nemesben, szépbén s dicsőben, fordítsák roppant jövedelmeiket a szegény plébánosok, az iskolák, a szegénység, a nemzeti intézetek s vállalatok javára; — jelenjenek meg társaságainkban; fogadjanak bennünket, hogy tudjuk miként gondolkoznak ők? — s tudják mit ohajtunk mi; szóval, legyenek a szeretet és türelem apostolai — s vállaskülönbség nélkül fogja őket tisztelni minden hazafi, s örömmel enged nekik nemes hazafias ezéjjaiknak elérésére, szükséges jogosult tért.

De nem egyeseknek kell csak kitűnnie a clerus közül, az összes clerusnak kell kitűnnie méveltsége, tudomány, hazaszeretete, áldozatkészsége által, a haza összes lakosai közül; s meghajlik a nép és értelmiség, a bebizonyított érdem előtt!

»Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa« magában igen sok; de a magyar romai catholicus clerus többel tartozik a hazának s többel történelmi multjának!

*

A főrendiház, a parlamentarismus és a változott viszonyoknál fogva módosítandó; az erre vonatkozó legilletékesebb munka a ministerium kezében van, — a főrendiház tagjai készíték ezt.

De én is Keglevich Béla meggyőzésében élek s én is azt hiszem, hogy magyarabb főrendiház nem volt s nem lesz soha, mint a jelenlegi!

*

Közkivánat, hogy az igazságszolgáltatás gyors, olcsó és jó legyen.

Sajnosan kell tapasztalnunk, hogy az új rendszer, e feltételek egyikének sem felel meg.

Gyors nem lehet, a perrendtartás hiányai miatt, melyekkel élni szabad, visszaélni lehet; mert az előirt alakiságok által sokszorozott munkát a töblnyire elégtelen létszámmal szervezett bíróságok meg nem győzhetik.

Olcsó nem lehet, mert maga a rendszer, s az eljárási szabályok oly nagy apparatust igényelnek, mely az ország idefordítható pénzerejét túlhaladja; s ezen kívül, az önmagukat nem képviselhető feleknek aránytalanul sulyos költségeket okoznak.

Jó nem lehet; mert azon törekvéseinknek, hogy a cultur-államok intézményeit meghonosítsuk, ez ideig itt is csak látszata sikerült. Átvettük eljárásaik módozatait, de codexeket nem. Pedig ezekben oly jogelvek vannak letéve, melyeket a mévelt világ elfogadott, melyeket újabb rendszerbe foglalni talán, de (csekély kivétellel) megváltoztatni nem lehet. Ha azok, kik állásaik- s tudományuknál fogva, a codificatoria hivatvák, az eredetiség hiúságának nem áldoznának, már régen készen lehetnének codexeink, s esett volna bár választásunk a legtökéletlenebbekre, mégis nagy nyereségynek kellene tekintennünk, szemben azon bonyodalommal, melybe jogéletünk ma tévedez; melyben a perrendtartások, pótló és módosító rendeletek, s a sokszor ellentétes döntvények közt, az ügyvéd s bíró alig, a nép pedig kiigazodni sehogy sem tud.

A rendszer s codex hiányait a tapasztalás tünteti fel; ezeket az élet szükségeihez képest fejleszteni kell; nem pedig a létezőt elvetve, újat alkotni, hasonló sorsra jutandót.

Igazságszolgáltatási rendszerünk, az elmélet feltételeinek megfelel, s ott hol a nép műveltsége, gazdagsága magasabb fokon áll, czélszerű is lehet, de nem nálunk.

Itt első sorban a népről kell gondolkodnunk; melynek kicsinyes érdekei követelik, hogy a mindennapi életben előforduló surlódásainak biráját lehetőleg közel találja, hogy a bíró előtt önmagát képviselhesse, s ne legyen kénytelen minden esekélységért ügyvédhez fordulni; legyenek a perlekedés formái oly egyszerűek, hogy azokat a nép megérthesse, s ne csak jogában, hanem kötelességében álljon, főleg az egyes bírónak, a törvény oltalmát kereső együgyű polgárt, utbaigazítani.

Népünknek műveltségi foka, s perlekedési hajlama, reál igazságszolgáltatást követel; a tapasztalás bizonyítja, hogy az alaki végpusztuláshoz vezet.

A fölösleges formások nyűgjétől megszabadított egyes bíróságok, a mostani létszámmal, kellő szakképzettség s szorgalom mellett, meggyőzhetik nemesak a hozzájuk utalt ügyeket, hanem azon szaporitást is, melyet hatáskörüknek (például 500 forintig) kiterjesztése eredményezne; kivált a közjegyzői intézmény segítségével, mely a járásbíróságokat a munkaidejük nagy részét elfoglaló hagyatéki eljárások előkészítésétől megmenntendi; legfeljebb a munkaerők jelen aránytalan beosztását kellene helyreigazítani, nem pedig az orvoslást az ugynevezett bagatelle-ügyeknek a közigazgatási közegekre leendő átruházásában keresni.

Ha az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól elkülönítése most foglalkoztatná a törvényhozást, nem volna hiba, ha az egyesített hatáskör a legalantabb

fokon, a járási közegeknél fentartatnék, kellő qualificatio mellett.

Miután azonban a teljes elválasztás nemesak decretáltatott, hanem keresztül is vitetett, visszalépésképen tűnnék fel s tápanyagot nyujtana az intézményeink alapossága s állandósága iránti bizalmatlanságnak.

Ily visszalépést csak a biztos kilátásba helyezett jótékony jogi, vagy pénzügyi eredmény indokolna.

Eltekintve az elmélettől, várható-e a jogiminősítvénynyel nem bíró közegektől jobb bíraskodás, mint a szakképzettektől? s ha megengedjük is, hogy a esekélyebb s egyszerű ügyeknél, a természetes ész a szakképzettség hiányát pótolja; van-e jogász, vagy komolyan gondolkodó ember a világon, ki a vitás érdekek fontosságát az összegtől, vagy az ügy minőségétől nemné feltételezni? a tapasztalás megtanított bennünket, hogy a legegyszerűbbeknek látszó ügyeknél, nevezetes jogi kérdések megoldása szükséges, melyekhez a természetes ész ítélőtehetsége a tudomány nélkül nem elégséges.

Mindezeknél fontosabb a végrehajtás kérdése; kivált midőn az ingatlan vagyon ellen intéztetik, mi a legesekélyebb értékű ügyeknél is gyakran megtörténik; itt már irányt kizárólag csak a törvények, rendeletek s sokszor a döntvények adhatnak; s így vagy a szolgabírák minősítvényét kell a bírósággal egyenlővé tenni; vagy az eszmét elejteni.

Az ambulatorius bíraskodást jog-életünk fejlődése tulszárnyalta, s telekkönyvi rendszerünk komoly veszélyeztetése nélkül, többé be nem hozhatjuk.

Ha a közigazgatási közegek munkaidejét, saját hatáskörük: betölti létszámszaporítás nélkül ez újabb fel-

adatnak — mely nem oly csekély, mint némelyek gondolják — meg nem felelhetnek; ha oly luxussal vannak szervezve, a minék ellenkezőjét bizonyítja a tapasztalás, hogy még egy újabb munkakört is megbírnak! sokkal közelebb áll a létszámleszállítás correctivuma.

Itt is ott is, a munkát csak hivatalnokok végezhetik, s az új eszmét financialis szempont csak akkor indokolná, ha ez által a járásbiróságok megszüntethetők lennének; azt meg senki sem indítványozta, hogy a járásbiróságok összes hatásköre, a közigazgatási közegekre ruháztassék; ezeket tehát előre látható szaporított létszámmal, s azokat is fentartani, megtakarítást az állam érdekében még akkor sem eredményezne, ha a háziadó elmélete, nemzetgazdasági szempontból önámítás nem volna.

Messze vinne mindazon indokok felszámolása, melyek a közigazgatásnak a törvénykezéssel, a járásokban bizonyos fokig újból egyesítése ellen, jogi, pénzügyi s célszerűségi szempontokból felhozhatók; még egy körülményt azonban érintetlenül hagynom nem lehet.

Igazságszolgáltatásunk reformja, úgy a nemzet, mint az államháztartás érdekében halaszthatlan. Ha ez igaz, ne bolygassuk a rendszert; ennek elvi megváltoztatása — ha csak részben is, a keresztülvitelben tetemes idővesztéssel jár; mint ismételve tett tapasztalásunk bizonyítja. A rendszer keretén belől is lehet minden irányban kielégítő reformot létesíteni.

Legelső teendőnk perrendtartásunkat az eljárás lehető egyszerűsítésének megfelelőleg módosítani.

Ezen előfeltétel mellett a szervezett járásbiróságok — segítve a közjegyzők által — nemcsak a jelen, hanem tágítottabb munkakört is megbírnak; s ha a várakozás-

nak így sem felelnének meg, a hiba nem a rendszerben, hanem a személyekben keresendő.

Tagadhatlan, hogy a szervezés a birói karba sok olyan egyént hozott be, kinek munkaképessége és szorgalma méltán kifogás alá esik; ez nagy szervezéseknél kikerülhetlen; de egyesekért s a rendszer hibáiért, a birói kart, mely legnagyobb részben szakképzett s tapasztalt tagokból állított össze, felelőssé tenni, az ország és világ előtt mintegy megbélyegezni, sem méltányos, sem igazságos.

Alkalmaztassék a törvény correctivuma (a fegyelem) mindenki irányában szigorúan részrehajlatlanul, s e bajon segítve lesz!

A járásbiróságok képezik jogi tekintetben, a népnek mindennapi kenyerét, ezeket csupán megtakarítási indokból, megkevesíteni nem szabad.

Hanem lehet és kell az első folyamodású társas biróságokat.

Ezeknek munkakörük — az egyes biróságok hatóságának kiterjesztésével, az eljárás egyszerűsítésével, a perenkívüli ügyek örökösödésekre vonatkozó részének, a telekkönyvi osztályhozi áttételével — annyira fogna csökkenni, hogy az igazságszolgáltatás hátránya nélkül a törvényszékek számát, megközelítőleg felére, a személy létszámot kétharmadára leszállítani lehetend; s így is elégségesek lesznek arra, hogy eddigi illetőségükből fennmaradandó munkát jól teljesítsék, s ezenkívül az egyes birósági ügyeket, másodfokon felülvizsgálják.

Ha ez az elméletnek nem felelne is meg; de gyakorlati és pénzügyi szempontból célszerű intézkedés lenne; mert ez által a királyi tábláknak, mint másodfoku

biróságoknak roppant apparatusai felére; s ha az egyes biróságok illetőségéhez tartozó ügyekben csak két felebbvitel engedtetik meg, a mi igen természetes, a nagyobb fontosságú törvényszéki ügyekben sem lehetvén többnek helyt adni, ha a két összhangzó ítéleteknek feltétlen végrehajtása, az ily esetekben, csak birtokon kívül megengedhető második felebbezés esetében, a harmadszor is perveztetett ellen, a birságolás, nem permissive, hanem kötelezőleg rendeltetik el; a k. Curiaé felén alul is reducálhatók lesznek; s a felebbezési biróságok hatáskörének a semmisítési esetekre kiterjesztésével, a semmitőszék mint teljesen fölösleges, egészen nélkülözhető.

Ily átalakítása a birói szervezetnek, tetemes megtakarítást fog eredményezni; a biróságok és hivatalnokoknak leszállításával — az állam; az eljárás egyszerűsítésével a felek javára; s törvénykezésünk általa szenvedni nem, sőt javulni fog.

A törvénykezéssel szoros kapcsolatban áll az ügyvédség; ország és világ tudja, tudják az ügyvédi kar jobbjai is, kik még hála az égnek! sokan vannak, hogy ez nagy mérvben üzletté vagy inkább üzletemmé lett, oka ennek egyrészt a kor anyagi irányában, másrészt abban keresendő, hogy a fegyelmi biróság eddigelé bizonytalan s oly távol volt, hogy a vidékek panaszai, oda csak nagy ritkán, s többnyire csak akkor jutottak el, ha azok bünvádi eljárás tárgyát képezték; súlyos a teher, melyet a törvénykezés az államra ró, de sokszorta súlyosabb az, mely a biróság előtt képviseltetés által a perlekedőkre nehezedik!

Az elsőt az állam közvetlen érdekében kell segíteni;

a másodikon a nép érdekében; hisz ez is az állam érdeke, habár csak közvetett.

Erre az alakulásban lévő ügyvédi kamarák lesznek hivatva; a tapasztalás fogja megmutatni, hogy hivatásuknak s az ország részéről hozzájuk kötött reményeknek megfelelni képesek lesznek-e?

Említettem, hogy codexeink nincsenek; ilyeneket rögtönözni nem is lehet; de lehet előállítani rövid idő alatt, csak a drága időt ne meddő vitatkozásokkal töltsük el a fölött, vajjon új alkotások legyenek-e, vagy compilatiók? hanem lássunk a munkához; csekély része azon összegeknek, melyeket éveken át néhány kiváltságolt theoreticusok monopolisálnak, jutalmul kifizelve, elégséges lesz arra, hogy szakképzettségű jogászok, kik az életet és viszonyainkat ismerik, ily munkákkal foglalkozzanak; nem kell évekig várnunk, s lesz anyag elég, melyből a törvényhozás, a legjobbat kiválaszthatja.

Ilyen a büntető codex tervezet, mely legközelebb jelent meg. Jeles mű, s mint ilyen a tudomány színvonalán áll; óhajtandó, hogy minél előbb törvény-erőre emeltessek; gyakorlati szempontból egyet mégis meg kell jegyezni, hogy a szabadság-büntetésnek felállított kategóriái, fogházaink primitív állapotja, és az államnak idefordítható korlátolt pénzereje miatt, még sokáig csak a papíron fognak jelentőséggel birni.

Ugyis tetemes azon összeg, melyet az állam a fogházak felszerelésére, s a fegyenczek ellátására költött és költ: s ha a humanismust annyira nem vinnénk, hogy a

csak háromezer kell hogy megforduljon az adósnál, és az állampénztárnál!

A forgalomban így nem lehet pénz, s ezért drága

részére tudunk hitosítani; e téren is nevezetes megtakarításokat lehetne létesíteni.

Ezzel összefüggésben még csak a királyi ügyészségekre akarok reflectálni.

Mint a törvény őre, s közvádó, nélkülözhetlen részét képezi az államgépezetnek; de úgy mint most van szervezve, az alkotmány keretébe be nem illeszhető.

Mert ellenkezik az alkotmányosság alapelveivel, hogy a törvények feletti őrködés oly kormány-közegre bízás, kinek hatáskörét nem a törvény körvonalozza; ki saját jogi meggyőződése, sőt lelkiismerete ellen is tartozik cselekedni, ha a felsőbbsege úgy rendeli; ellenkező irányu felterjesztést tehet, de eljárnia csak a vett utasítás szerint szabad!

Mert azon hatáskör, mely a fogházak kezelésére, az ítéletileg kiszabott büntetések elhalasztására, megszakítására, a szabályszerű fogházi ellátás kivételes könnyítésére vonatkozólag, — bírósági ellenőrzés nélkül — reá ruháztatott, oly discretionalis hatalmat adott kezébe, mely alkotmányos államban csak a bíróságokat »s a kegyelmezési jognál fogva csak a koronát illeti meg.

*

A valuta helyreállítása kérdés lehet, — a bank szerintem nem kérdés, törvényünk nem tiltják, s ha a törvényhozás és a kormány komolyan akarja, 3 hó alatt forgalomba teheti a magyar privilegialt nemzeti bank bankjegyeit.

perlekedőkre nehezedik!

Az első az állam közvetlen érdekében kell segíteni.

De igenis lehet ezélszertiebben és olcsóbban ellenőriztetni:

Ugyan mit gondolok nyájias olvasóm, mennyi hasonlatlan firkára kényszeríti a most divó ellenőrzés egy 50—60 mérföldes távra igazságtalanság? Lásd az elcsúsz

A mondott tőkebirtokosok $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ százalékkal helyezik el tőkéjüket, s így 50 millió után kapnak $2\frac{1}{8}$ millió kamatot; s a nyert banküzlet folytán, miután 50 millió letett arany után 150 millió forintot boesáthatnak közre, hat száztólival számítva, kapnának 9 milliomot.

Ide nem értve, az escompte-üzletet; ide nem értve a földhitelintézeti záloglevelek nyereseményeit, ide nem értve azon tetemes papirpénz-összeget, mely elvész, elég stb.

Szinte hallom kérdezni, mit csinálunk a kiadott privilegium és banknóta forgalma közé eső időszakban, ha az austriai bank hitelét, pénzét, visszavonna tőlünk?

Nem hiszem, hogy az austriai privilegialt bank, melylyel 60 éves viszonyban élünk, saját maga is ne vállalkoznék a magyar nemzeti bank felállítására; de ha nem tenné, és hitelét megvonná, akkor is »est modus in rebus«.

Magyarországban nincs pénz, ez természetes; az osztrák bank 50 millió forint hitellel tisztelt meg bennünket, a majd 400 millió jegyeiből; népszám szerint ebből bennünket 42%, a quóta szerint 30% illet meg jogosan; ez pedig 133 millió.

Évi direct, indirect adónk 150 millió; minden forintnak háromszor kell hogy megforduljon az adózónál, és az állampénztárnál!

A forgalomba így nem lehet pénz, s azért drága.

részére tudunk biztosítani; e térer is nevezetes megtakarításokat lehetne létesíteni.

Ezzel összefüggésben még csak a királyi ügyészekre akarok reflectálni.

Mint a törvény őre, s közvádó, nélkülözhetlen

A vasutak; ne higyjük, hogy az állam a vasutak garantiája fejében 15 milliót fizet; ebből levonandók azon szolgálatok becsé, melyeket a vasutak az állam részére teljesítenek; viszik a postát és küldeményeit ingyen; ellátják a távirati forgalom nagyobb részét ingyen; viszik a kiküldött hivatalnokokat ingyen, a rendőri közegeket, tolonczokat, rabokat, katonákat fél áron; ingyen látják el a távirati szolgálatot, s így milliókat kimélnék meg az államnak közvetlenül; és közvetve mennyi hasznot hoznak az országra minden helytelen irányuk mellett; s végre a megnyitástól számítva 90 év után minden instructióival az állam tulajdonába mennek át, száz és száz millió értékben! ez tehát hasznos investitio; de megvan ennek is a non plus ultrája; s a takarékoság itt is szükséges.

Rövid 15, 20 mérföldes vasutakat lehet is, kell is csoportosítani; meg lehet ezeknél szüntetni az éji vonatokat is; de az 50, 60 mérföldes vasutaknál ez meg nem történhetik; mert egy igazgatóság fegyelmét 80—100 mérföld, tökéletesen kimeríti; és miután más vonalakkal vannak összeköttetésben az éji vonatok beállítása sem volna czélszerű, s nem is volna nyereség; mert különösen a tehervonatokat, egyáltalában verseny-pályánál, a személyvonatokat sem szabad üzleti szempontból, megtörni.

De igenis lehet czélszerűebben és olcsóbban ellenőriztetni.

Ugyan mit gondolsz nyájas olvasóm, mennyi haszontalan firnkára kényszeríti a most divó ellenőrzés egy 50—60 mérföldes pálya igazgatóságát? halld és álmélkodjál! hat, mondd hat mázsa tömeges kinnutatásra, és négy, mondd négyezer egyes felterjesztésre! mennyi idő, mennyi erő s mennyi pénz! az üzletre eső kiadásokban s a kormánynál!

Ezen azonnal segíteni kell is, lehet is.

Minden igazgatótanácsnak van egy 1500 forinttal díjazott biztosa; fizessék ezt illőbben, de szolgáljon érte, — s más hivatása ne legyen; járja be minden hónapban egyszer az egész pályát, vizsgáljon meg ellenőrző figyelemmel mindent, de mindent, győződjék meg a czélszerű, vagy ellenkező kezelésről; a csekélyebb hibákat közölje az igazgatósággal azonnal a főbbeket, melyeken segíteni az igazgatóság hatáskörén kívül esik, a tanácsesal, melynek tiléseiben részt vesz; legyen ott a hónapos scoutronál személyesen, s ha az általa tett észrevételek figyelmen kívül hagyatnának, akkor de csak akkor jelentse fel a különleges esetet a kormány erre hivatott közegeinek; mennyi idő, mennyi pénz kiméltetnék meg e közvetlenség által!

*

A vámszövetség, a közvetett adók rendszere, a hét évi tapasztalás és statistikai adatok hiteles kimutatásai szerint igazságosan módosítandó, az igazságot a lajtántúli testvéreink be fogják látni; s e kérdések közös meg-

nyugvásunkra közös érdekiinkben a kormány erélyesége által megoldható!

*

A közös hadseregnél úgy mint a honvédségnél, minden megtakarítás eszközendő, mely a monarchia és saját védképességünkkel s biztonságunkkal öszhangzásba hozható.

*

Az állam javai pénzzé convertálандók, a viszonyok és nemzetiségi érdekeink szembentartásával.

*

A dohány-monopolium és sójövedék czélszerűbb kezelése, vagy ellenőrzése, alig lehet sikeres, míg a szolgabíró ablakja alatt árulják ezt; a közigazgatásban rejlik a hiba inkább, mint a monopoliumok rendszerében.

*

Nem tudom kiszámítani mennyire rug azon összeg, mely az állam javára esnék, ha mind az, mit igen röviden érinték elfogadtatnék, ezt kérem számítsa ki Horn Ede ur.

De annyit tudok, hogyha ma fogadná el az országgyűlés mindezt, mindazt a mit Semnyey és Lónyay tegnap ajánlottak, s ma hatalmaztatnék fel a kormány mind ezeknek életbe léptetésére, az ország pregnans baján segítve alig lenne; mert mindaz a mit ajánlunk még nem pénz! az országnak pedig a pénz még ezen évben kell! Semnyey nagy államférfiu, lelkes áldozatra kész hazafi, hű jobbágy, bebizonyított administrationalis tehetség; s mégis ha őt (a ki már magában is hatványozott potentia)

meghétszerezhetnénk, úgy hogy 7 tárczára esnék egy Semnyey, a pénzügytárczát pedig a pénzügyi szakmány tudósa, a törhetlen munkásságu Lónyay vállalná el; — a pénzügyi calamitást a jelzett reformok nélkül elhárítani ez idő szerint ők sem volnának képesek!

Ne keressünk bűnbakot szerencsétlenségünk számára, s saját ment ségiinkre.

Nem állítom, hogy a mostani kormány férfiai, egyzersmind a haza legtehetségesebb férfiai! de hogy becsületes, jószándoku hazafiak, munkás ministerek, azt kétségbe senki sem vonhatja!

Ne másokban, saját magunkban keressük bajaink főokát.

Mióta Deákunk beteg, a pártviszony meglazult; nem állítom én, hogy a pártot a reform terén nem volna képes vezetni Kerkápoly, Csengery, vagy Gorove, vagy Falk; hiszem mindegyik észszel s következetességgel bírni vezetni, a saját maga által kitűzött czél felé; de egy pártot 3, 4 irányban vezetni nem lehet; egyik actio paralizálja a másikat; Deák multjával, a párt irányábani tekin-télylyel egyik sem bír; a párt, vezér nélkül is megbirja védeni körülzánczolt állását, — de innét kiindulva a szükséges reformokat — ha elismerte is — törvényhozás utján életbe léptetni meg sem kísérthette; mert mást akar Csengery és Kerkápoly, mást Gorove és Horváth, mást Falk és Wahrman, s mást Pulszky, mást Semnyey, s mindegyiknek vannak követői, a mint egyik vagy másik czéljaival rokonszenveznek. — Hogy van csak?

„Mulleiber in Trojam, pro Troja stabat Apollo,
Aequa Venus Teucris. Pallas iniqua fuit.“

és Troja szétmállott!

De hát mire való a kormány? kérded nyájas olvasóm.

Hatvanhétől fogva ki vezette a kormányt is? — Deák!

Egészben, nagyban azt tette a kormány is, mit Deák akart; nem mondom hogy ez absolutismus; de ha ennek tartod is, jogosult, hogy ne mondjam gondviselészerü volt.

A gondviselés! ezen absolutismus által 5 évet adott alkotmányos fejlődésünkre, érlelésünkre; a mint a Dunában uszni tanulót rudon és kötélén tartja a mester, hogy el ne ragadják, el ne nyeljék a feneketlen mélység habjai; ugy erős kézzel, éber figyelemmel tartotta fen Deák a pártot, a kormányt, a nemzetet, hogy el ne ragadja, s el ne nyelje a meg nem szokott szabadság áradata.

Több szabadságot szerzett számunkra Deák, mint a mennyit műveltségünk foká megbírt.

Kifejlődött bennünk és népünkben a jogérzet; de nem az ennek megfelelő kötelességérzet is.

De ebből nem az következik, hogy tegyünk lépést hátrafelé, hanem az, »hogy parlamentarizmust, nemzetiségi érdekeinknek, hazai viszonyainknak megfelelőleg kell reformálni.« (Kecskeméthy Aurel.)

A Deákpárt pedig jöjjön tisztába magával mit akar? a kiegyezési alap nem veszélyeztetik többé, lépjen védelmi állásából a reform követelte actionak terére, egész erélylyel, mint egy öntudatos elszánt férfiú, s keresztülviheti rövid idő alatt az általam is érintett reformokat; melyek elodázásával mélyebbre sülyedünk, melyek nélkül nincs kormány, mely megmenthessen.

Töröljön, a mit, a hol s a mennyit lehet, az elő-

irányzathól; — de a deficitet adósságból ne pótolja; hanem emelje igazságos arányban az adót.

Áldozatra hív fel bennünket hazánk, közös anyánk! s mi ne áldoznánk örömmel?

Félre tehát minden kiesinyes apprehensioval, recriminatioval, személyes érdekekkel, hiúsággal, önzéssel.

Ez idő szerint nincs másként, mint más alkotmányos kibontakozás.

»Jupiter nem hány többé menyköveget, de a társadalom szívébe az Ur! az önzés férgét teremté, mely felemésztí ezt, ha nagyon kegyeltetik!«

*

Ha magyar tory vagy; remólem, megnyertem rokonszenvedet, nyájas olvasóm!

Ha magyar balpárti vagy (fájdalom! wigh-nek még nem mondhatlak) engedj meg, hogy untattalak.

Ha szélbali vagy, engeszteljen ki azon nyilvánításom, hogy: szerény soraim jövedelmét (ha lesz) a honvédmeház javára ajánlom fel.

Isten velünk!

*

Utóirat.

Engedj meg nyájas olvasóm, hogy figyelmedet, pár percze még igénybe veszem.

Február 3-án fejeztem be e kis munkámat, s elküldém kinyomatásra; február 4-én vettem Tisza nevezetes beszédiét.

abnormis, hogy a közösügyi törvényeink módozatai rosszak.

De azon kétségbevonhatlan határozott tiszta szándokának nyilvánítása, hogy a közösügyi törvények vitatását letörli a napirendről, parlamentarizmus életünkben korszakot képez!

Engem alanyilag ki nem elégít ugyan, de nem én leszek »az, ki lerontsam az arany hidat« a visszavonuló ellen előtt; elfogadom a február 3-án az ország színe előtt tett ünnepélyes nyilatkozatát készpénz gyanánt; garantiám jelleme.

Ezen sok önmegtagadást igénylő hazafias tettel megteremté Tisza az egészséges, természetes pártállások »lehetőségét«; és ezért hála és elismerés nékie és pártjának.

Február 5-én, 1875.

*

Behívtak Pestre az első nyomtatott iv correcturájára; s ez alkalommal jelen voltam a képviselőháznak február 11-én tartott nevezetes ülésén, s hallottam Tisza Kálmán zárbeszédjét, férfias, öntudatos, következetes, határozott nyilatkozata, eloszlatta minden aggályaimat, s tökéletesen megnyugtató; nem volt abban semmi kétértelműség, semmi habozás, semmiféle tartalékgondolat.

Ez alkalommal is Paczolay és Simonyinak ellene intézett insinuatiókra és vádakra adott rögtönzött válaszában, mint a magyar parlament legelső »debatterje« tünt ki.

... nincs kormány, mely megmenthessen.

Töröljön a tuit, a hol s a mennyit lehet, az elő-

Tisza meghozta az áldozatot, mit hazafias érzetétől vártam, nincs ez időszertint köztem és közte »alapelvi« különbség; s így nincs, nem is lehet ezen válságos korszakban a volt Deákpárt, s volt középbal közt »alapelvi« ellentét.

Meghozta a becsületes Bittó, s vele az önzetlen kormány a másik áldozatot, a coalitio vagy inkább fusio érdekében.

Lesz ezentul nem többé »Deákpárt« és »Tiszapárt«, hanem kormánypárt, és alkotmányos ellenzék!

Akárkit tisztel meg a korona bizalmával, akár kikből álland az alakulandó kormány, ne felejtse, hogy a szükséges reformokhoz idő kell; bajunk pedig égetőleg praegnans.

Azért törölni az előirányzatból, a hol és a mit lehet; szaporítani az állam jövedelmeit, az eddigi alapokon is, a hol lehet; de ez a fedezetre még mind kevés! kell tehát hogy emeljük az adót, és ezen szándékunk határát, csakis fizetési képtelenségünk korlátozza.

Csak ez által szerezhethetjük vissza vesztett erkölcsi sulyunkat s hitelünket.

Félre a cultur-állami ábrándokkal, a személyes érdekekkel, hiúság, nagyravágyás, önzéssel; meg kell mentenünk államiságunkat, nemzeti becsületünket takarékoszággal egyrésztől, áldozatkészséggel másrésztől.

Mindent, de mindent áldozni a hazáért és királyért: ez a conservativ magyar politika.

Február 12-én, 1875.

DE BALLAGI GEZA

Tetty Nándor és társa

könyvkereskedésében, Budapesten, väci-utca a „vastusköhoz“, megjelentek:

KÖZÜGYEINKRÖL.

Magyarország pénzügyi helyzetéhez.

Irta Gróf Lónyay Menyhért. Budapest 1874. 1 forint 80 krajczár.

ÉSZREVÉTELEK.

Gróf Lónyay Menyhért „Közügyeinkről“ szóló munkája felett.

Irta X. Y. Z.

A m. tud. Akademia által elsőrendű jutalommal díjazott közügyi pályamunka szerzője

Budapest 1874. 1 frt.

HI A HAZA!

Levelek egy államférfiúhoz.

Budapest (februárban) 1875. Ára 70 krajczár.

A magy. kir. honvédelmi ministerium működése 1867—1872.

A minister ur megbízásából hivatalos adatok alapján írta Asbóth János.

Budapest 1873. 3 frt.

GEORGII BARTAL DE BELENÁZA

commentariorum ad historiam status jurisque publici Hungariae. 3 vol.

Posonii 1847. 5 Fl.

KVINTUS HORÁCZIUSZ FLAKKUSZ VERSEI.

(A dalok I. könyve.)

Magyarra fordította és jegyzetekkel felvilágosította Dr. Barna Ignác. — Horatius könyvművének arcképével. — Budapest 1875. — Ára 2 frt 60 kr.

KORRAJZOK ÉS ESZMETÖREDÉKEK 1850—1867 ÉVSZAKBÓL.

Jankovich Vincze naplója után Budapest 1872. 1 frt.

NÉHANY SZÓ A MAGYAR TÁRSADALOMRÓL.

Irta Lipcsey Tamás. Budapest 1873. 60 kr.

Tartalma. Bevezetés. — A társadalomról általában. — Milyen a mi társadalmunk? — Atmentek e társadalmunkba a demokratia elvei?

A társadalom szervezéséről és más sürgős teendeinkről.

A BANKÜGYRÖL.

Irta Taray Andor, képviselő. — Budapest 1874. — 2 frt.

A DEMOCRATIA AMERIKÁBAN.

Tocqueville Elektől.

A francia eredetiből fordította Fábian Gábor.

4. köt. — Buda 1846. — 7 frt.

Franklin Társulat nyomdája.

2012

